

ПАЭЗІЯ

Настасся Нарэйка

І ўсё
ПАЎТАРАЕЦЦА.
ЗНОЎ

Вершы

Нарэйка Настасся Мікалаеўна нарадзілася 28 кастрычніка 1986 года ў г. Маладзечне. У 2004 годзе скончыла Маладзечанскую беларускую гімназію. У 2009 годзе скончыла Інстытут журналістыкі БДУ, па размеркаванні трапіла ў рэдакцыю раённай газеты «Навіны Камянеччыны», дзе і сёння працуе адказным сакратаром. З 2019 года працуе таксама інструктарам па прапагандзе беларускай мовы і літаратуры пры Брэсцкім абласным аддзяленні Саюза пісьменнікаў Беларусі, кіруе літаратурным гуртком для школьнікаў «Жарынка», створаным пры рэдакцыі названай вышэй газеты.

У 2013 годзе выдала кнігу вершаў «Магдэбургскае права маёй душы», за якую ў 2017 годзе атрымала літаратурную прэмію Брэсцкага абласнога выканаўчага камітэта імя Уладзіміра Калесніка.

1.

За снегам — снег.
За снегам — снег...
І час бяжыць.
Хутчэй! Хутчэй!
І гэты бег,
О, гэты бег! —
Віхура! Раз!..
І знік з вачэй.
І мы за ім
Услед, услед
То па зямлі,
То па вадзе.
Дзіця, юнак,
Старэнькі дзед —
Усе гукаем:
«Дзе ты? Дзе?»
А час бяжыць.
І не да нас

Яму. Няхай.
Прыпынім бег.
Жывём адзін
На свеце раз.
Вы бачылі...
Як сыпле снег?..

2.

Апоўначы згасаюць ліхтары.
І снег адзін ім сцежку асвятляе.
І сцежачка не ўецца, не пятляе,
І нешта абрываецца ўнутры.

Яны ідуць бязгучна, быццам цені.
І кожны можа выйсці за парог,
Ступіць у лёгка след ад босых ног
І чуць, як падгінаюцца калені.

У горадзе ранейшы змрок начэй.
І неба тут цяжэйшае, здаецца,
І стукае занадта глуха сэрца,
І ад зямлі не адарваць вачэй.

Бо верыш. Бо не можа быць маной
Той шлях сярод лясоў і гарадоў,
Той шлях, якому тысячы гадоў.
Яны ідуць за Зоркаю адной.

І ты ідзі. І я пайду. Праз сон.
І будзе свет, пакуль ідуць яны.
Ён поўны і любові, і маны...
І Божы Сын між намі. Побач Ён.

3.

«Я шла, как будто смерти нет».

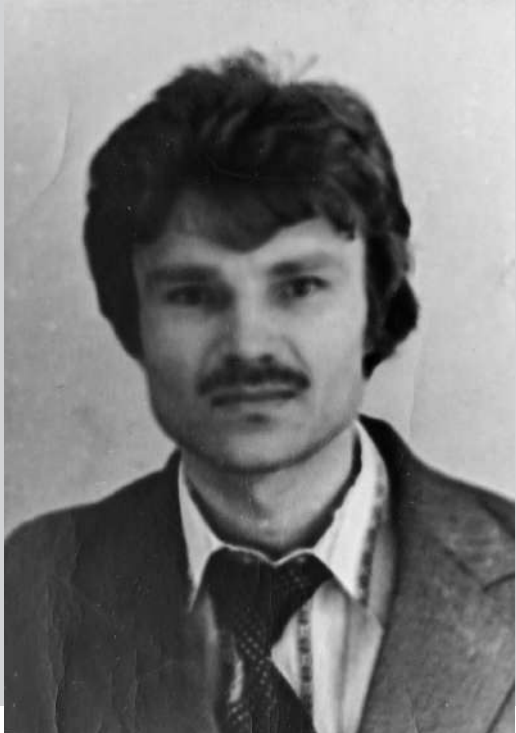
Эмілі Дзікінсан

Я ішла. Так, нібыта цябе не было ніколі.
І ніхто не спыніў, не сказаў: «Больш не трэба. Даволі!»
І ніхто за руку не схапіў, прыпыніўшы сэрца.
Я ішла. Я інакш не магла. Што яшчэ застаецца?
І вузенькія вулкі вязалі мне рукі да болю.
Я ішла. Я не слухала сэрца. Скуголіць... Скуголіць...
Я ішла, бы цябе не было ў гэтым свеце і іншым.
І я знала адно — што гісторыі мы не дапішам.

ПРОЗА

Пятро Сабіна АВЭ МАРЫЯ

Кінааповесць

Сабіна Пятро Іосіфавіч нарадзіўся 20 сакавіка 1947 года ў вёсцы Міхалкавічы Лагойскага раёна. Скончыў факультэт журналістыкі БДУ (1974). У 1975—2002 гадах працаваў у галоўнай рэдакцыі літаратурна-драматычнага выдання Беларускага радыё. Аўтар кніг «Крылатыя хлебаробы» (1983), «Рака трох народаў» (1993), «Плач вады: Экалагічная дылогія» (1995), «Аляксей Кузьміч, фотаальбом» (1995) і інш.

*Заснавана на падзеях, якія
рэальна адбываліся ў апісаных
месцах з сапраўднымі героямі.*

Жывыя... Жывыя... Жывыя
І гэтаму свету чужыя,
Як кветкі зімою жывыя...
Жывыя, як словы святыя,
Як Авэ Марыя, як Авэ Марыя...

Віктар Шніп

Дарога з Міхалкавіч у Корань сцелецца ўніз, у шырокую лагчыну. Бяжыць цераз яе роўнай гладдзю, потым падымаецца ўгору. Зірнеш на дарогу з Кораня або Міхалкавіч — уся яна як на далоні, і самі вёскі глядзяць адна на адну — не наглядзяцца. Абедзве прыгожыя, вабныя, у зеляніне садоў і прысад. Збегала Марыя да сястры ў Корань і назад вярталася, у Міхалкавічы, не дарогай, абмінула яе. Ішла полем. Шапацеў спелымі гронкамі авёс. «Грэх цябе таптаць, грэх, — думала з горыччу. — Раней хіба я змагла б ісці вось так па табе, па жывым. Душы б не мела. І цяпер яна баліць. Вунь як баліць, а іду, бо ведаю, а ты ж не ведаеш, што не дачакаешся сёлета жней. Стопчуць цябе зверына ды гавяда, якую не паспелі яшчэ вынішчыць вылюдкі».

Выйшла на ўзмежак, які быў завалены крушнямі. Злева ад дарогі на ўзмежку рос разгалісты куст вярбы. Марыя хацела падысці туды і трохі адспагнуцца ў яе

цяньку. Але, глянуўшы сабе пад ногі, вачам не паверыла — так шмат было ў траве суніц. Буйныя, ірдзіста-чырвоныя, а пахнуць... Як тут утрымацца. Прысела Марыя і пачала з уласцівай ёй увішнасцю і спрытам збіраць ягады: у рот пакладзе, у падол высыпе. Што ні крушня — аблеплена абапал суніцамі. Сабрала каля адной, толькі памкнулася ўстаць і перайсці да наступнай, як убачыла па свой бок куста жанчыну, маладую і прыгожую. Яна цяжка дыхала і трымала на руках хлопчыка гадоў пяці. Прыхінула яго да сябе, моцна, гарача, быццам развітвалася з ім назаўжды, расцалавала, нешта сказала яму, апусціла на траву і кінулася бегчы ў бок Кораня. За ёй гналіся двое фашыстаў. Марыя ўбачыла іх, як толькі яны паказаліся з-за пагорка, і, не раздумваючы, спрытна, па-кашачаму папаўзла да куста. Хлопчык, заўважыўшы яе, хацеў закрычаць. Але яна паспела прыкрыць яму рот далонню, зашаптаўшы ўсхвалявана і ўстрыможана:

— Не бойся, я хачу дапамагчы табе, бо добра ведаю тваю матулю.

Па шчаках хлопчыка каціліся слёзы, і цельца яго часта-часта ўздрыгвала.

— Як зваць цябе?

— Сяргейка, — ледзь чутна, з надрывам адказаў малы.

— Супакойся, родненькі, з мамкай тваёй нічога дрэннага не здарыцца. Уцячэ яна ад немцаў, схаваецца, а вечарам прыйдзе ў вёску да нас. Ты будзеш са мной.

Хлопчык крыху супакоіўся. Марыя шаптала яму, шаптала, а сама не зводзіла вачэй з жанчыны і немцаў. Жанчына ўжо, відаць, не спадзявалася ўцячы. Да лесу, які цягнуў злева ад яе, было каля двух кіламетраў. Да вёскі таксама бегчы далёка. Але жанчына з апошніх сіл бегла. Куды — ёй было ўсё роўна, толькі б далей адвесці фашыстаў ад хлопчыка. Адзін раз упала, быццам нырнула ў аўсяныя хвалі, але хутка паднялася, і зноў на ветры затрапяталі яе доўгія прыгожыя валасы. Упала другі раз і сама ўжо падняцца не паспела. Немцы, наваліўшыся і скруціўшы назад рукі, паднялі і, піхаючы прыкладамі, павялі тым самым месцам, якім бегла, павялі прама на яе, на Марыю.

Ухапіла Марыя хлопчыка на рукі і, спадзеючыся, што куст схавае, пабегла. Сэрца як не выскачыць. Прабязыць — азірнецца, прабязыць — азірнецца... Ці не паказаліся злева або справа ад куста немцы, ці не заўважылі яе? Потым легла ў авёс і папаўзла, а хлопчыка прасіла:

— Прыгніся ніжэй і бяжы за мной. Сцежку я табе кладу, каб лягчэй бегчы было.

І хлопчык слухаўся. Згінаўся, як мог, і бег. Але вось нарэшце авёс скончыўся, і яны апынуліся ў лагчыне. Падхапіла Марыя хлопчыка на рукі і зноў, ног не чуючы, бегчы. Лагчына вяла ў лес. Толькі б паспець да яго, толькі б паспець...

Хлопчык моцна абхапіў яе за шыю.

— Не бойся, я цябе не кіну, — аднымі вуснамі шаптала яму Марыя. — Мы з табой уцячом ад іх. Мамка ўцякла, і мы ўцячом. У лес бяжым, у лес, ён нас схавае, прытуліць.

Стукнулася пальцамі левай нагі аб востры камень і ледзь не паляцела тырчком. Пранізлівы боль глуха азваўся ў скронях, напамніў, што яна босая, што чаравікі яе засталіся там, на мяжы.

Бегчы рабілася ўсё цяжэй, як быццам нейкі цяжар лёг на грудзі і не даваў дыхнуць. А хацелася хутчэй. Лес ужо быў побач. «Ну, яшчэ колькі крокаў, яшчэ, яшчэ...» — упрошвала яна сябе і адчувала, як слабеюць, падкошваюцца ногі. Пахілілася наперад, быццам сабралася ўпасці, і, каб утрымаць аслабелае цела, паспяшалася пераставіць ногі. Цела ўвесь час падала, і яна яго стрымлівала, апераджала крокамі.

Не ўпала, а цяжка асела пад першай сасной. Сэрца, здавалася, вось-вось выскачыць з грудзей. Ледзь паспявала хапаць ротам паветра. Прыгарнула хлопчыка тварам да сябе і нецярпліва глянула з-за шурпатага тоўстага камля туды, адкуль бегла. Немцы з жанчынай выходзілі да краю лагчыны. Спусціліся па адхоне. Падышлі да валуна, які ляжаў непадалёк, агледзелі яго кругом. Адзін фашыст застаўся з жанчынай, а астатнія тры паспяшаліся логам да лесу. «Пашнарылі кругом, а цяпер сюды. Каб вам на лясце якое напароцца і струпянец на ім», — вылаялася ў думках Марыя і падхапілася.

— Тут мы свае, свае мы тут, тут нам кожная сцяжынка знаёмая, родная, — прыхінаючы да сябе хлопчыка, гаварыла яму.

Ён ці то слухаў затоена, ці то спаў, унурыўшы кучаравую галоўку ёй у грудзі.

«Не ведаеш, дзіцятка, што цябе шукаюць, палююць на цябе, — у думках нібы гаварыла хлопчыку. — Маці твая, як яна за цябе хвалюецца, перажывае. І што з ёй будзе, таксама не ведаеш. Ой, горачка, наша гора...»

Прабязжыць Марыя, спыніцца, адсапнецца — і зноў бегчы. Лес чысты і светлы. Стромкія высокія меднастволыя хвой звяняць пад промнямі сонца, бягуць ёй насустрач, лёгка размінаюцца з ёй. Але паступова лес гусцей, і хвой ўсё меней і меней ахвотна даюць дарогу. Яны ўсё часцей намагаюцца стаць упоперок, не прамінуць, зачапіць, балюча ўдарыць па твары калючым веццем.

Бегла колькі магла, колькі хапіла сіл. Апусцілася ў густую траву на невялікай прагалінцы. Прымяла вакол сябе траву, паклала на яе хлопчыка, пагладзіла яго пшчотна па галоўцы і сама прылегла побач. Ледзь суняла, супакоіла дыханне, як і сон агарнуў. І сніцца Марыі, што ідзе яна па хісткім, вузкім перакідным мосце цераз рэчку. Зробіць крок і пахіснецца. Мост прагінаецца, дышае пад ёй, вось-вось абрынецца, і яна зваліцца ў белапенны парожысты кіпень. На тым беразе Антош прытопвае на месцы, быццам пад нагамі ў яго гарачы прысак, паказвае рукамі, каб яна хутчэй спяшалася да яго. Азірнулася Марыя — немцы ззаду, на мастку. Мост пагрозліва загайдаўся, захадзіў ад тупату нямецкіх ботаў. Да берага, да Антося, заставалася ўсяго некалькі крокаў. Невядома, ці зробіць яна іх, ці суджана будзе. Адзін крок, яшчэ адзін... На трэцім не ўтрымалася, пахіснулася. Штосьці ўчэпістае і цяжкае пацягнула цела ўніз. Ледзь вырвала яго, як яно зноў пахіснулася на другі бок, і зноў штосьці цяжкае павісла на ім. І здалося ёй, што яна пад гэтым цяжарам падае. Замерла дыханне, спынілася сэрца. І ўсё ж апошнім намаганнем, яшчэ падуладная сабе, ірванулася, стала на абедзве нагі і, балансуючы рукамі, паспела зрабіць апошнія пяць крокаў па дрогкім насціле. Падала на рукі Антося, але чамусьці адчула пад сабой гарачы сыпкі пясок. Перакацілася на спіну. Прыўзнялася на руках і ўбачыла... Аж млосна стала. Масток з трэскам абарваўся, і разам з яго абломкамі, куляючыся ў паветры, паляцелі ўніз на крутыя парогі фашысты.

І тады, на тым беразе, пустым і згалелым, паўсталі людзі ў белым, шуганулі з зямлі, як усё роўна выраслі з яе. Многа людзей, так многа, што не злічыць, не ахапіць поглядам. І ўсе, ад дзядоў да дзяцей, сівыя пад колер апрачкі. Адкуль узятая музыка — лёгкая, паветраная, чыстая, ні то з неба, ні то з нетраў зямных. Яна пранікала ў душу, веснавала ў ёй. І людзі мяцеліцай закружыліся ў вясёлым танцы. Але вось музыка сціхла, і ў руках людзей з'явіліся чырвоныя ружы, суцэльнае мора руж трапятала агніста над сівымі галоўкамі. Мора нечакана разам страпанулася, ружы ўзняліся ў паветра, абагнулі рэчку і ўпалі на Марыін бераг. Падхапілася Марыя, згінаецца ў нізкім паклоне. І бачыць шырока расплюшчанымі вачыма, як людзі на тым беразе ператвараюцца ў белых журавоў, чарада за чарадой падымаюцца ў неба, кружаць, махаюць развіталына вёсламі-крыламі і з тужлівым «курлы-курлы» знікаюць у высокім блакіце.

— Антось! Антоська! — не сваім голасам закрычала Марыя. Не адзываецца, не паказваецца. Яшчэ раз крычыць адчайна і распачна і ловіць з высокіх нябёс апошняе, развіталнае, «курлы-курлы». Ступае назад да бездані. Яна зусім побач. Спінай Марыя адчувае яе сутаргаваты, здрадлівы халадок. Адзіны каменьчык утрымлівае ад падзення. Здаецца, ён вось-вось выкаціцца з-пад ног, і тады...

Не паспеў выкаціцца. Прачнулася Марыя. Нейкі час ляжала, як у бязважкасці. Адбітак сну выразна і відавочна паўставаў перад ёй.

У вёску ўвайшла познім вечарам, калі амаль усе людзі спалі. Толькі дзе-ні-дзе яшчэ свяціліся цьмяным бляклым святлом вокны. Гарэла з ашчадна падкручаным кнотам лямпа і ў яе хаце. Дзверы былі на засоўцы, пастукала.

— Хто? — адразу пачула прыглушаны ўсхваляваны голас Антося, як быццам ён і не адыходзіў ад дзвярэй, стаяў увесь час каля іх у чаканні.

— Я, Антоська, — азвалася таксама прыглушана і ўсхвалявана.

Ён адчыніў, пачакаў, пакуль яна зойдзе, і хуценька, нібы баяўся, што за ёй хтосьці гоніцца, запёр дзверы.

— Месца сабе не знаходзіў. На ноч пачало збірацца, а цябе ўсё нямашака. Што толькі ў галаву не лезла. Сабраўся ўжо ў Корань бегчы...

У голасе Антося ўсё яшчэ адчувалася блізкая і зразумелая ёй трывога, ад якой ён яшчэ не паспеў пазбавіцца, яна не саступіла радасці.

У прэдняй Антось дабавіў святла ў лямпе і, стоячы насупраць яе, не зводзіў занепакоенага погляду з хлопчыка, якога яна не спускала з рук, тулячы да сябе.

— Ты з дзіцем? Адкуль яно? Чыё? Чаму з табой?

— Цішэй ты, — прыклала палец да губ Марыя. — Цішэй. Так і не прачнуўся праз усю дарогу, верабейка.

— Чакай, Марыя, чакай, — Антось першым увайшоў у спальню, старанна падрыхтаваў для хлопчыка пасцельку, дапамог яго пакласці.

«Які ён уважлівы да чужога дзіцяці. Якім бы шчасцем для яго было мець сваё», — адзначыла ў думках Марыя, і на вочы нагарнуліся слёзы.

Не даў ім Бог мець сваіх дзетак, хаця абое яны гэтага вельмі хацелі. Трох гадоў сумеснага жыцця было дастаткова, каб пераканацца, што яна не зможа нарадзіць. Толькі вось мацярынскія пачуці нікуды не падзеліся, яны жылі ў ёй. І Сяргейка іх добра ўлавіў, адчуў і ўжо крышачку спазнаў. Дзеці — натуры вельмі далікатныя. Тонка адчуваюць і адрозніваюць фальш ад сапраўдных, душэўных адносінаў да сябе. Для Марыі нечакана жыццё набывала новы змест і сэнс. Для Антося таксама. Пасядзелі моўчкі каля малога, цешачыся ім, не хаваючы пачуццяў, абое адчулі, што яшчэ больш зблізіліся, і прычынай гэтаму быў хлопчык.

Леглі спаць, услухоўваючыся ў яго дыханне, цешачыся ім. Антось не лез да Марыі з распытамі. Адкладваў размову на заўтра.

...Рэзкі і патрабавальны стук у дзверы разбудзіў Марыю. Яна скінула з ложка ногі і нейкую хвіліну сядзела, не адважваючыся пайсці спытаць, каго прынесла ў такі позні час — свайго ці ворага. Стук паўтарыўся. Заварочаўся Антось, прыўзняўся, зірнуў на яе запытальна, як бы моўчкі раячыся з ёй.

— Ты ляжы, Антось. Я сама. Можна, пераблыталі хаты, можна, не да нас трэба...

Марыя накінула халат, запаліла лямпу і, трымаючы яе перад сабой, выйшла ў сенцы. Падняўся і Антось. Ціха, баючыся парушыць сон хлопчыка, замёр, услухоўваючыся.

— Хто вы будзеце, сцеражы вас ноч? — спытала роўным нягучным голасам Марыя. І Антось у думках пахваліў жонку за тое, што яна так смела сябе трымае.

Навум Гальпяровіч БЫЦЦАМ АНЁЛА КРЫЛО...

Вершы

Гальпяровіч Навум Якаўлевіч нарадзіўся 14 студзеня 1948 года ў Полацку. Пасля заканчэння сярэдняй школы працаваў грузчыкам на заводзе шкловалакна, карэктарам, літсупрацоўнікам полацкай газеты «Сцяг камунізму», рэдактарам радыёвяшчання нава-полацкага вытворчага аб'яднання «Палімір». Скончыў Віцебскі педагагічны інстытут імя С. М. Кірава (1979). Працаваў уласным карэспандэнтам Беларускага радыё ў Віцебскай вобласці, намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Вожык», намеснікам старшыні Саюза беларускіх пісьменнікаў, галоўным рэдактарам каардынацыйнай дырэкцыі Беларускага радыё, галоўным рэдактарам замежнага вяшчання Беларускага радыё, цяпер — намеснік дырэктара канала «Культура» Беларускага радыё.

Аўтар паэтычных кніг «Брама» (1990), «Востраў душы» (1995), «Струна» (1997), «Шляхі і вяртанні» (2000), «Святло ў акне» (2002), «Голас і рэха» (2004), «Гэта ўсё для цябе» (2006), «Насцеж» (2008), «На трапяткім агні» (2012), «Сюжэт для вечнасці» (2013), «Час лістападу» (2018) і інш. Заслужаны дзеяч культуры Рэспублікі Беларусь (2021).

Лячу свае хваробы словам,
Калі зацісне сэрца боль,
Калі я ў гэты час суровы
З чарговай стрэнуся журбой.

Калі паўстане на паперы
З дзяцінства даўняе пары
Усё, пра што я ў марах верыў,
Пра што са светам гаварыў.

Дзе гарады, палі і дрэвы,
Дзе неруш і ласёў сляды,
Дзе на світанні птушак спевы,
Дзе голас мамы малады.

Калі так хочацца прызнацца
Ў любові шчырай да ўсяго,
Што ад далёкага юнацтва
Запальвала ў душы агонь.

Жанчына з даўняе пары
Прысніцца раптам на зары.
Аднойчы юнаю вясной
Лёс паяднаў яе са мной.
Я ж не знайшоў патрэбных слоў
Тады. І цэлы век прайшоў.
Нібы няма маёй віны.
Чаму ж тады трывожаць сны?

Я думаў, больш не напішу
Радка такога на паперы,
Каб сам сабе я змог паверыць,
Што здолеў акрыліць душу.

Яно пісалася тады,
Калі не мог заснуць да рання
Ад асалоды і кахання,
Ад мараў светлых, маладых.

Калі здавалася, што свет
Адкрыты радасці і мроям,
Калі быў кожны з нас героем,
Калі быў кожны з нас паэт.

А мне з чаго цяпер пачаць?
Ды раптам нешта ўстрапянецца
Жывою ноткаю ля сэрца,
І здымецца з душы пячаць.

Нібы паводкавай ракі
У плыні радаснай, вясновай
Памкнуцца ручаямі словы
Ў даўгачаканыя радкі.

На світанні нябёс святло,
Зноў праз вокны ўзыходзіць сонна,
І нясмелым сваім цяплом
Праз аблогі праб'ецца сонца.
Адплываюць у далеч сны,
І хаваюцца з імі крозы.
Ды адчуецца дух вясны
Праз насуплены дзень марозны.

ПРОЗА

Таццяна Дземідовіч
ЗАІРНІ Ў ЧУЖЫ
КАЛОДЗЕЖ

Апавяданне

Дземідовіч Таццяна Анатольеўна нарадзілася 13 лютага 1979 года ў Брэсце. Скончыла Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна. Працавала карэспандэнтам інфармагенцтва «Інтэрфакс», кіраўніком гарадскога літаратурнага клуба «Літара». Цяпер — старшыня Брэсцкага абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў Беларусі. Пераможца конкурсу «Маладая Беларусь» (2012), міжнароднага конкурсу «Літаратурная Вена» (2012) і інш.

Аўтар зборніка прозы «Соломенный дом» (2017), кніг для дзяцей «Эх, Ромашкин» (2021), «Мармеладное лето» (2023), гумарыстычнага зборніка «Абое рабочее» (2023).

*Свята Пакрова, пакрыў зямельку
лісточкам, а галоўку — вяночкам.*

1

Хмары цяжкімі рванымі мяхамі нізка павіслі над высокімі елкамі. Дробны нябачны дождж сыпаўся і расейваўся, паветра і зямля насычаліся вільгаццю. Настрой таксама быў шэрым. Прынамсі, у Сонькі. Вадзяная завісь паглынала лес, глеба рабілася вязкай, вопратка непрыемным холадам казытала шыю. Сонька гучна ўздыхала, і не толькі ад стомленасці. Гэта Мікіта настаяў на паездцы. Маўляў, трэба забраць у горад зімовыя нарыхтоўкі, а яго машына зламалася. Федзя чамусьці адразу выклікаўся дапамагчы сябру, а потым згадзіўся на веласіпедную экскурсію па восеньскім лесе, ведаючы, як яна стамілася на працы.

Соньчыны адносіны з Федзем нацягваліся, як струна. Ён апошнім часам штосьці недагаворваў, хмурыў бровы, адводзіў позірк убок, а яна баялася праяўляць залішнюю цікаўнасць. Гэта ў дваццаць многае непрадказальнае і папраўнае. А калі табе за трыццаць, дык трэба альбо сыходзіцца, альбо развіт-

вацца з пачуццём, што так прыгожа ў жыцці ўжо не паўторыцца. А Мікіта? Гэта каханне з дзіцячага садка. Вясёлы цемнавокі хлапчук са светлымі непаслухмянымі кучаравымі валасамі. Ёй калісьці так хацелася закапацца рукамі ў яго шавялюру і пальцамі пшчотна перабіраць дробныя кудзеркі ў пошуках гэтай дзіўнай прывабнасці. Але пошукі прывялі да таго, што пад прывабнасцю «хаваўся» няўпэўнены маленькі хлопчык. Сонька сама была маленечкай і безабароннай. Увогуле падчас іх сумеснага душэўнага спаду рамантычныя адносіны перайшлі ў сяброўства. Мікіта пазней і пазнаёміў яе з Федзем. Хлопцы разам працавалі ў айці-кампаніі...

Федзя і Мікіта ліха расчэрчвалі некранутыя падарожнікамі сцяжынкi, а стомленая Сонька хлюпала носам і цяжка ціснула на педалі, з асцярогай узіраючыся ў загусцелы лясны паўзмрок.

— Гэй, трэба вяртацца — час абедаль! — нарэшце не вытрымала яна і рэзка затармазіла, ды так, што бруднае роварнае кола ўляцела ў глыбокую лужыну і абмякла.

Мільгануў цень, затрэсліся галіны, і на дарогу выскачыў волат-алень. Ён зірнуў журботным позіркам і ў імгненне знік у цемры. Зачараваная Сонька павольна адступіла, вільготнымі далонямі прыкрыла вусны і замерла.

...І тут прагучаў стрэл. Такі, які яна чула ў кіно, — звонкі, з ірванымі водгаласамі.

— Не, не смейце! — закрычала Сонька і расставіла рукі ў бакі, быццам прыкрываючы сабой ад удару ўвесь спахмурнелы заплаканы лес.

— Цішэй! — цяжка дыхаючы ад хуткай язды, паклікаў яе Федзька. Адчуўшы няладнае, ён паспяшыў вярнуцца па Соньку. — Чаго адстаеш?

— Кола прабіла...

— Вось жа... — з прыкрасцю вымавіў Федзька.

Другі «стрэл» прагучаў яшчэ выразней. Сонька пахіснулася і ад жаху нацягнула каўнер талстойкі да самага падбародка.

Федзя адкінуў ровары ў кусты, далей ад дарогі, і застылымі пульсуючымі пальцамі ўчапіўся ў Соньчыну руку, пацягнуў яе за сабой.

І яны пабеглі па тонкіх слядах веласіпедных колаў, саслізгваючы з пацямнелых грудкоў-каранёў, ледзь бачных у размоклай глебе. Пырскі ўзляталі, зямлістыя камякі ліпілі да абутку, пальцы на нагах ледзянелі.

Мікіта чакаў іх ля разлапістага дуба — разгублены, ускалмачаны:

— Браканьеры! Чулі?

— Куды мы? Трэба аленя ратаваць! — вырваўшы сваю руку з учэпістых Федзевых пальцаў, закрычала Соня.

— Ну так, зараз развернемся і пабяжым ратаваць аленя! Кулі вельмі добра разбіраюцца: дзе алень, а дзе Сонька! — даволі спакойна сказаў Федзька, тунануўшы дзяўчыну за рукаў.

Паліло мацней. Ледзяны дождж апякаў, хвастаў па тварах і нагах.

— Дрэнь атрымліваецца! — буркнуў сабе пад нос Мікіта.

— Якога чорта ты нас сюды пацягнуў? — Фёдар сціснуў кулакi і, расправіўшы грудзі, падступіў да Мікіты.

— Федзя! — адчайна, з дакорам вымавіла Сонька і агаломшана застыла паміж хлопцамі.

Мікіта зварухнуўся і затарможана вымавіў:

— Я папярэджаў — запаведная зона.

У трывожнай цішыні, як здзек, пачуўся птушыны працяжны крык.
 Сонька спалохана ўцягнула галаву ў плечы і закрыла твар рукамі.
 Федзя прамармытаў нешта невыразнае, шмыгнуў носам і махнуў рукой:
 — Колькі кіламетраў да хутара?
 — З дваццаць... У Сонькі прабітае кола. Ды і вяртацца па ровары небяспечна, — задумаўшыся, сказаў Федзя.
 — Карысці няма ад ровараў, — адкашляўся Мікіта і паглядзеў на неба. — Залева якая... Дарогу размыла... Не праехаць...
 — Што рабіць будзем? — з адчаем усхліпнула Сонька. — Вусцішна.
 Дзяўчына разгублена глядзела на свае прамоклыя красоўкі і дрыжала.
 — Калі ісці праз лес, дык да забытай вёскі зусім блізка. Але там некаторыя дамы добраўпарадкаваныя пад лецішчы. Раптам пашанцуе каго-небудзь сустрэць — сагрэемся, знойдзем нармальны транспарт і забяром сваіх двухколавых.
 Мікіта завёў свой ровар у гушчар, прыкрыў яго галінамі і знайшоў паблізу тры моцныя палкі:
 — Вось вам кіі! Дарогу размыла. Будзьце ўважлівыя!

2

Яны ішлі больш за тры гадзіны. Дождж сціх, затое цемра навісла над панурым лесам. Усё навокал выглядала злавесна, быццам ад крыўды позняя восень заліла слязьмі стомленае каралеўства.

— Нарэшце агеньчык святла! — раптам крыкнула дзяўчына, слаба калыхнуўшыся ад стомы.

— Гэта, Сонька, месяц выбраўся з дажджавых хмар! — адмахнуўся Мікіта.

— Мы захраслі ў пашчы д’ябла, які нас захоплена перажоўвае і папівае сабе дажджавы энергетык нябёсаў, — рассейваючы прыцемкі святлом тэлефона, злавесна прашыпеў Федзька. — І ўсё таму, што мой сябар — казачны дурань!

— Ты ж сам прасіў, — пакрыўдзіўся Мікіта.

— Прасіў? — злосна ўсміхнулася Сонька і пільна паглядзела на Федзьку. — Ты не хацеў, каб гэтыя выходныя мы правялі разам?

Федзя выключыў ліхтарык тэлефона і змоўк.

— Кажы, што ты ад мяне хаваеш?! — знарочыста выразна спытала Сонька і перавяла раззлаваны погляд на Мікіту.

Але той ужо намацаў няходжаную сцежку і рушыў наперад.

Федзька ж маўчаў, назіраючы за бялявымі паплавамі хмар, што плылі ў святле поўні.

— Канчайце сварыцца! — абарваў крыкам Соньчыны ўсхліпы Мікіта. — Мы прыйшлі.

Федзя зноў уключыў святло тэлефона і агледзеўся. Старыя, парослыя мохам домікі стаялі ў рад, як насыпныя магільныя ўзгорачкі.

— Сабакі не гаўкаюць! Глухмень! — хлюпаючы мокрымі красоўкамі, адзначыла Сонька.

— Пяты дом злева — нішто сабе... — Мікіта паспрабаваў змерзлымі пальцамі зачапіць дошкі на забітых вокнах.

— Мікіта, гэта чужая маёмасць... Так нельга! — Соньчыны пальцы ўздрыгнулі і застылі на яго рукаве.

Мікіта хутка дакрануўся далонню да яе лба:

— Мне здаецца, у цябе тэмпература! Пашанцуе — печ распалім!

Сонька апусціла галаву:

— Гарбаты хачу. Нос заклала!

Фёдар абышоў дом з другога боку:

— Гэй, у мяне атрымалася! Акно адчыніў!

— А калі там нехта спіць? — насупілася Сонька.

— Пабудзім! Падай тэлефон, — падбадзёрыў яе Мікіта і спрытна залез у расчыненае акенца.

Следам за ім скокнуў Федзя.

— Паслухайце, тут ёсць усё, — прысвіснуў ён, — запалкі, свечкі! Шафа ёсць, а ў ёй цёплыя рэчы... Сонька, давай! Пераапранайся!

— Ага! Можа, хтосьці памёр, а я яго рэчы надзену, — раўнула Сонька.

— Не можа, а сапраўды нехта памёр! — Фёдар ужо паспеў адчыніць дзверы знутры і сабраўся па дровы, якія прыкмеціў ля хлява пад падстрэшкам, — распалім агонь, і жыць можна.

Сонька ўпарта зморшчылася, пацягнула рукі да слабога агню, а потым, адчуўшы, як цела наліваецца цяплом, скінула мокрыя рэчы, дастала з шафы чужыя ваўняныя шкарпэткі, вялізную блакітную вязаную кофту, сцягнула старую пуховую коўдру з акуратна засланага ложка.

Хатка была звычайнай, вясковай, такую яна на старых бабуліных фатаграфіях бачыла: круглы стол з доўгім, светлым, але пажоўклым ад часу абрусам, двухстворкавая шафа, маленькі сервант з посудам, драўляны куфэрак, абразок пад ручніком на покуці.

— Усё ёсць! Сухары, гарбата, мёд, нават высушаныя зёлкі! — радаваўся Мікіта, шнырачы па паліцах. — Эх, зараз павячэраем!

— Але лье як! Дровы вільготныя, добра, што тут, у вядры на прыпечку, ляжаць сухія паленцы! — прамармытаў Федзя.

— Мне ў панядзелак у змену заступаць, — раптам успомніла Сонька, знясілена падаючы на ложак.

Сонька працавала пульманалагам у дзіцячай бальніцы. Магчыма, нагледзеўшыся на дзіцячыя пакуты, дзяўчына доўгі час і асцераглася сур'ёзных адносін. Клопаты аб маленькіх пацыентах выцясялі асабістае, а перакладаць назапашаныя эмоцыі на каханага чалавека яна не хацела.

— Заўтра нядзеля! Выблытаемся, Сонька! — падбадзёрыў Мікіта і, сарваўшыся з месца, дастаў з шуфляды эмаляваныя міскі. — Трэба вады набраць.

Федзька з цікавасцю пачаў вывучаць змесціва верхніх паліц:

— Навагодняя ёлка... Бач ты, як акуратна паклалі побач ўпрыгожванні да яе. Старыя кнігі. Скрынка з гузікамі і ніткамі. Усялякая дробязь. О, фотаальбом і папка з дакументамі.

— Вось так жылі сабе людзі... Жылі... І ўсё ў нікуды! — неяк сумна сказаў Мікіта.

— Федзь, пакажы мне, — Сонька працягнула руку.

— А што тут глядзець? Жылі-былі муж з жонкай і дзецьмі. Вунь колькі працаднёў у іх кніжках пазначана! Руплівыя былі людзі.

— А далей што? — абыякава спытала Сонька.

ПАЭЗІЯ

Жанна Міус І СЛОВАМ АДГУКНЕЦЦА...

Вершы

Міус Жанна (Усцінава Жанна Віктараўна) нарадзілася 18 студзеня 1976 года ў в. Капачы Мсціслаўскага раёна. У 1993 годзе з адзнакай скончыла Дужаўскую СШ Чавускага раёна. Затым вучылася на філалагічным факультэце Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. Куляшова. Працавала настаўніцай і намеснікам дырэктара па выхавальнай рабоце ў ДУА «Гарбавіцкі Д/С — СШ» Чавускага раёна Магілёўскай вобласці.

Аўтар кніг паэзіі «Лунный чай» (2013), «Інтанакцыя» (2019), «Мае Медуніды» (2019), кніг для дзяцей «Странные детки» (2018), «Первоапрельский суп» (2020) — «Нескучательная дочка» (2021), «Сиреневая Соня в Чудесонии» (2021), «Рыцарь кастрюли с шумовкой» (2022), «На пытанне ёсць... паданне» (2022), «Малёк Удалёк і Жах-Рыба» (2022), «Панч і Чоха» (2023), «Казачныя ночы Барвулі» (2023), «Где бродит Бутербродик» (2023), «Трэмс-тамс-таць! Пара чараваць!» (2024).

Лаўрэат абласной літаратурнай прэміі імя А. Пысіна за кнігу вершаў «Інтанакцыя» (2019), прэміі Магілёўскага гарадскога выканаўчага камітэта «Дасягненне» ў намінацыі «Літаратурная дзейнасць» (2021).

ЗАЧАРАВАНАЯ НАМІТКА

Стася зграбна кіруе Porsche.
На абцасах — бы на пастаменце.
І наймодныя цацкі не горшыя,
чымсьці ў іншых красунь на свеце.

А ўначы — чарадзеіства, да дрыжкаў:
у густым садзе снавідных рэалій
вышывае намітку крыжыкам
і зашэптвае мары ў арнамент.

Дзе падзеліся матчыны выпесты,
і пяшчотныя клопаты татачкі?
Побач — поўня, цяжарна выпнутая,
зазірае ў акно хмурай хатачкі.

Чаму Стася прад гэтай хатаю
 ў старадаўнім кабеціным строі?
 На спатканне прыйшла, зацятая,
 з прапрабабчынай злою доляй?

Ромбы ўсходзяць намоленай кветкаю.
 Чырвань з кроўю на нітцы суровай.
 Пунсавее ўжо ўсход над паветкаю!
 Толькі намітка ўсё не гатовая...

ПАРТРЭТЫ

На тварах — задумлівасць велічна-ўзнёслая.
 Не проста жанчыны — асобы з партрэтаў!
 О, колькі ў зямлі маёй адметналёсых
 паэтак, змагарак, вандроўніц, асветніц?!
 Свой час яны множылі спадчыннай славаю.
 У малітвах прасілі нам будучынь светлую.
 З Рагнедаю і Еўфрасінняй-Прадславаю
 выносіўся годна цяжар ліхалеццёвы.
 Навошта зіхцелі? Чаму вылучаліся?
 Хто поўніў іх сэрцы дзівоснай звышсілаю?
 Адкуль набіралі рашучасць адчайную,
 каб Слуцк адваёўваць, як Анастасія?

Уздым рэвалюцый з мужыцкаю вераю
 распальваў натхнёны радок Алаізіны.
 З нязломнасцю перад фашыстамі Верынай
 прыход перамогі жаданай наблізіўся.

Імёны. Імёны... Славутыя постаці.
 Сягоння ў партрэтах — узор дасканаласці.
 Ды ёкне пад сэрцам няўлоўнае штосьці там:
 ці буду працягвацца іх апантанасцю?

УСМЕШКА БЕЛАРУСКІ

Таямнічая.
 Ваяўнічая.
 Не збівае — бярэ ў палон!
 З прабабуліных даўніх звычаяў
 на дзень новы кладзе заклён.

І маланкавая.
 І світанкавая.
 Ружавеецца і зіхціць.
 У лабірынты жыцця, адганкавыя,
 апантана трымае ніць.

ПАЭЗІЯ

Алесь Каранеўскі УСПАМІН ХВАЛЯЙ ЛЁГКАЙ...

Вершы

Алесь Каранеўскі (Каранеўскі Аляксандр Уладзіміравіч) нарадзіўся 23 чэрвеня 1960 года ў г. Мінску. Скончыў Мінскае мастацкае вучылішча імя А. К. Глебава (1979).

Служыў у войску. Працаваў настаўнікам у школе, кіраўніком дзіцячай студыі выяўленчага мастацтва.

Аўтар двухмоўнага паэтычнага альбома «Мінскіе волны — Мінскія хвалі» і зборніка лірыкі «Горад на Свіслацкіх плынях».

ЗНІЧКА

Памяці Віктара Гардзея

Ліпнёвай ночы зарапад —
Таемны, хуткасны, падманны!..
Вось знічка асвятліла сад
Агнём і знікла за туманам.

І мо таму паданняў шмат
Аб знічках па ўсім свеце белым...
Душа твая зляцела ў сад —
І вечны сон запоўніў цела.

*Памяці маёй бабулі
Соф'і Фёдараўны Каранеўскай*

Ліпень поўны. Аблокі як мары!
Мы з бабуляй ідзем на клады.
— О, які востры пах і гаркавы! —
Рве палын і зноў робіць уздых...
Спёка. Поўдзень. Да возера-мора
Лепей бегчы... і бусел ляціць...
— Ну, не ный ты!.. Якая прастора!..
Будзеш ведаць, дзе дзед твой ляжыць.

ПРОЗА

Тамара Бунта СЭРЦА ЎСЁ ПАМЯТАЕ

Жыццёвыя гісторыі

Бунта Тамара Пятроўна нарадзілася 21 красавіка 1959 года ў г. Маладзечне. Вучылася ў маладзечанскай школе № 3, затым на факультэце журналістыкі БДУ. У 1980—1994 гадах жыла разам з мужам-вайскоўцам за межамі Беларусі, працавала на розных пасадах у вайсковых установах і часцях. Пасля вяртання ў 1994 годзе ў Беларусь працавала карэспандэнтам газеты «Во славу Родины». У 2003—2014 гадах была галоўным рэдактарам часопіса «Алеся». Аўтар кніг апавяданняў для дзяцей — «Белое облачко», «Дзяўчынка з Вішнёвага завулка», «Чароўны кошык», «Сад з матылькамі», «Далонькі з пушынкамі».

ТАМУ ШТО МАЦІ

Даўно-даўно мама расказвала... Калі яна ляжала са мной у раддоме, адна санітарка-раззявка спаліла соскі — уначы паставіла кіпяціць у каструльцы (такая на той час была стэрылізацыя) і забылася на іх.

Пайшоў дым, і ўсчыніўся гвалт на ўвесь раддом:

— Пажар! Пажар!

Дым ішоў якраз з дзіцячага аддзялення.

Жанчыны беглі туды і крычалі:

— Хапайце ўсіх дзяцей запар! Хапайце ўсіх дзяцей запар!

Калі немаўлятаў вынеслі з дыму, а спаленыя соскі выкінулі праз акно, аказалася, што кожная жанчына схапіла менавіта сваё дзіця.

Уначы!.. У паніцы!.. У дзіцячым памяшканні, у якім ніводная з іх дагэтуль не была!.. І кожная — сваё!

Таму што маці.

Для іх мы заўсёды дзеці.

Неяк увесну сустрэла суседку. Сонца ўжо амаль палетняму паліла, а яна ішла ў дэмісезонным паліто. Ubачыла мяне, прыпынілася, пачала скардзіцца:

— Гэта ж мама мяне прымусіла так цёпла апрануцца, кажа, вясновыя вятры небяспечныя — прастудзішся!..

І стала мне смешна: мая суседка ўжо на пенсіі, а для старэнькай мамы яна — усё яшчэ неразумнае дзяўчо. Прыйшла я на працу і са смехам раска-зваю калегам пра сустрэчу.

Адна з супрацоўніц усміхнулася:

— Гэта яшчэ што!.. Вось мая бабуля — а ёй ужо шэсцьдзесят пяць — ішла па вуліцы, павалілася і зламала нагу. Паведаміла сваім бацькам у Пецябург. Дзевяностагадовая прабабуля даслала ліст, напісала ёй: «Дзетачка, калі хо-дзіш, трэба глядзець пад ножкі!» Ох, і нарагаталіся ж мы!.. Быццам бы наша бабуля, якая дажыла да сваіх шасцідзесяці пяці, пра гэта не ведала!

Але чаго тут смяяцца? Для сваіх маці мы заўсёды дзеці, пра якіх трэба кла-паціцца, колькі б нам гадоў ні было...

НЯМА ТОЙ КРАМКІ...

Колькі памірала мая сястра ад той страшнай хваробы, якая косіць сёння людзей, не шкадуючы ні старых, ні маладых, столькі гаравала — не па сабе, а па сваёй дачушцы: як яна, яшчэ дзіця, застанецца без маткі?! І ўвесь час прасіла мяне не пакідаць пляменніцу, дапамагаць ёй, вучыць розуму, не забы-ваць і ў дарослым жыцці...

Маці не баіцца памерці — маці баіцца асіраціць. Бо сэрцам матчыным прад-чувае, якая бяда падступае да яе дзіцяці. Гэта — безабароннасць. Памірае маці — і дзіця застаецца, бы карабель без лоцмана ў бурлівым, небяспечным, поўным падводных рыфаў моры жыцця. І гора дзяўчынцы-сіраце, калі яна вы-праўляецца ў плаванне цераз гэта мора без падтрымкі блізкіх.

Прыгадваю маладую жанчыну, якая, ледзь перабіваючыся з капейкі на ка-пейку, гадала двух пазашлюбных сыноў ад розных бацькоў.

— Каб маці не памерла ў мае шаснаццаць гадоў, — уздыхала яна, — можа, і жыццё маё па-іншаму пайшло б. Бацька ажаніўся — яшчэ і года не мінула з мамінай смерці. І я стала яму непатрэбная. З'ехала ад яго ў горад, пачала жыць сваім розумам. А які ён яшчэ быў тады ў мяне?.. А каб мая ма-мачка была жывая, то яна мяне і вывучыла б, і з правільнага шляху збіцца не дала б, і замуж за добрага чалавека аддала б, і дзетак мне падгадала б...

Так, недарэмна людзі кажуць: няма той крамкі, дзе прадаюцца мамкі. Не купіш яе ні за якія грошы, не пазычыш, не возьмеш напратат...

МАМА ЖЫВАЯ!

Адна знаёмая неяк сказала мне такі выпадак са свайго жыцця.

Калі ў яе матулі гады перайшлі за дзевяноста, тая стала амаль бездапамож-най: хаця і ўзнімалася яшчэ з ложка, але на вуліцу ўжо не выходзіла, уключаць газ баялася, мыць бялізну тым больш не магла... А пераязджаць са сваёй кватэры да дачкі катэгарычна адмаўлялася.

Вось і давялося маёй знаёмай не год і не два — цэлых шэсць — штодня пасля працы ездзіць да маці з аднаго краю Мінска на другі, каб наварыць, памыць, прыбраць, адным словам, дагледзець... Дадому вярталася звычайна а дзясятай гадзіне. І ўсе, хто ведаў пра гэта, вельмі шкадавалі яе і нават спачу-валі, маўляў, як цяжка беднай даводзіцца!.. І сама яна сябе шкадавала.

Аднойчы па дарозе да маці, у транспарце, жанчына сустрэла былога калегу і па звычцы пачала скардзіцца на сваё жыццё. А той выслухаў і раптам уздыхнуў:

— Якая ты шчаслівая — у цябе мама яшчэ жывая! А я сваю нядаўна пахаваў...

Гэтыя словы літаральная страсянулі жанчыну. Яна ўбачыла сітуацыю зусім па-іншаму. Ёй адразу стала сорамна і... радасна. Мама жывая! І потым яшчэ доўгі час яна ездзіла да маці ўжо зусім з іншым настроем.

ГАЛОЎНАЕ ФОТА Ў АРХІВЕ ЖЫЦЦЯ

— А ў вас ёсць фота з мамай? — гэта пытанне, напэўна, здзівіць многіх.

— Ну, вядома, ёсць! — адкажа амаль кожны і прыгадае шматлікія сямейныя альбомы і альбомчыкі, дзе размешчаны дзясяткі, а то і сотні фотакартак. Сярод такой велізарнай колькасці фотаздымкаў, безумоўна, знойдуцца і здымкі з мамай.

Вось і я так думала. А калі пасля той чорнай даты кінулася шукаць маміна фота, якое можна было б узяць у рамку і паставіць на паліцу кніжнай шафы або павесіць на сцяну, то не знайшла адпаведнага.

Не, здымкаў багата!.. Вось мы ўсёй сям’ёй за святочным сталом, і мама прытулілася збоку. Ніколі яна ў цэнтр не лезла... Вось мы на родным падворку селі ў кружок і перабіраем грыбы, за намі, на заднім плане, стаіць мама. Мы задаволеныя, смяёмся, дэманструем у аб’ектыў пузатыя баравікі. І мама смяецца. Але ўсе постаці, усе твары такія дробныя на фота!.. Вось буйнейшы здымак, але мама тут у паўсядзённым, хатнім адзенні. Я ведаю, што маці сама не захацела б, каб такі «непарадны» яе партрэт вісеў на сцяне і, тым больш, застаўся ў сямейнай гісторыі для нашчадкаў.

І што самае крыўднае — няма ніводнага здымка, дзе б мы з мамай былі сфатаграфаваны ўдзвух! Каб абняліся, прытуліліся, схіліліся галовамі адна да адной...

Затое ёсць цудоўныя фота, на якіх мама — маладая. Іх нямнога, але кожны — маленькі шэдэўр, хаця і зроблены быў мясцовым фатографам, а то і наогул аматарам, шчаслівым уладальнікам «ФЭДа». Проста ў той час, калі фотаапараты былі яшчэ рэдкасцю, людзі больш уважліва, з *навагай* ставіліся да самога працэсу фотаздымкі. Яны рыхтаваліся — рабілі прычоскі, прыгожа апраналіся. Дзеля таго, каб выглядаць на здымках годна, нярэдка пазычалі сукенку, сумачку, капялюш, гадзіннік...

І на ўсё жыццё заставаліся сціплыя, чорна-белыя, але цудоўныя, высокай мастацкай вартасці картачкі з выявамі прыгожых людзей: самавітых мужчын у дыхтоўных касцюмах, зграбных жанчын у модных па тым часе сукенках і радасных, прыбраных дзетак. Падобных здымкаў у альбомах кожнай сям’і няшмат, але менавіта іх мы любім, цэнім, беражом і як сямейную каштоўнасць перадаём нашчадкам.

Сёння ж, калі амаль у кожнага пад рукой ужо нават не фотаапарат, а мабільны тэлефон з фотакамерай і можна ў любы момант націснуць кнопку, мы сталі неяк занадта лёгка, нават бяздумна, ставіцца да таго, чые вобразы збіраць і пакідаць у фотаархіве свайго жыцця.

Усё «пстрыкаем» і «пстрыкаем» — выпадковых знаёмых, нязначныя падзеі... Дзясяткі, сотні, тысячы здымкаў захоўваем у памяці смартфона ці на камп’ютары. А потым, калі захацаца павесіць на сцяну мамін партрэт у рамцы, аказваецца, што патрэбнага фота і няма.

СЭРЦА УСЁ ПАМЯТАЕ

Неяк прысніла страшны сон: быццам прыбягаю ў «прадлёнку» па дачку-першакласніцу, а ўжо позні вечар і школа зачынена, нават на дзвярах вісіць вялікі замок. І я ў адчаі: дзе шукаць сваё дзіця?!

Прысніла тое, што было больш за трыццаць гадоў таму. Мы тады жылі ў Ленінградзе — мой муж вучыўся ў вайковай акадэміі. Я таксама працавала ў акадэміі — у самым цэнтры горада, ля Стрэлкі Васільеўскага вострава. А жылі мы далёка адтуль — на праспекце Ветэранаў, ля Піскароўскіх могілак.

Вядома, у акадэміі — дысцыпліна, раней адпрасіцца нельга. Увечары, пакуль даедзеш з цэнтра, усіх дзяцей бацькі забяруць, і толькі мая дачушка сядзіць адна ў тым казённым, няўтульным пакоі школьнай «прадлёнкі» ці нават ужо спіць, скурчыўшыся, на двух маленькіх драўляных дзіцячых крэслах, быццам горкая сірата. А ў выхавацелькі — крыва падціснутыя вусны: «Мамачка, я толькі з адным вашым дзіцем цэлую гадзіну тут сяджу!» Хаця яе працоўны дзень яшчэ не скончыўся. Аднак не можаш слова супраць сказаць — за дзіця баішся.

Вось, колькі гадоў мінула, а мацярынскае сэрца ўсё памятае — і тую крыўду, і тую распач. Не дзіўна, што новую цяжарнасць тады я ўспрыняла, як падарунак лёсу.

МАМАІНА КОФТА

Напрыканцы 1990-х прыехала я да мамы ў выходны дзень. Яна мяне сустрэла, пачаставала, а потым і гаворыць збянтэжана:

— Слухай, я тут такое ўтварыла! Не ведаю, як і прызнавацца табе... Усю пенсію сваю ўпярыла і, мусіць, у абы-што!..

Я перапалохалася: што такое?!

А мама дастае з шафы шэрую пухнатую кофту.

— Во, — кажа, — з рук купіла! Прадавалі ці то цыганкі, ці то малдаванкі... Казалі, што гэта кофта — з казінай поўсці. Быццам бы надта цёплая!..

— Дзе купіла? — перапытваю.

— Ды каля сваёй брамкі!

Высветлілася, хадзілі па нашай вуліцы дзве жанчыны з вялікімі торбамі — вязаныя кофты, камізэлькі, шкарпэткі прадавалі. Казалі, што ажно з Малдовы прыехалі. Маўляў, там у іх ні працы, ні грошай няма. Дык яны гадуць коз, стрыгуць поўсць, вяжуць кофты, а потым ездзяць паўсюль і прадаюць. Вось мама гаротніц і пашкадавала — кофту ў іх купіла.

— І што не так з гэтай кофтай — не грэе? — удакладняю.

— Ой, грэе, ды яшчэ як!.. Але каб ты ведала, колькі я за яе ўлупіла! — і мама назвала мне цану кофты — грошы сапраўды па тых часах былі немаля. — А цяпер перажываю, каб не падманулі мяне: раптам поўсць скачаецца ці увогуле аблезе? Вось будзе шкада грошай!..

Мама не без дай прычыны перажывала — у «ліхія дзевяностыя» махляроў хапала.

— Ды не плач наперад, — супакойваю. — Купіла — насі!

І мама насіла кофту спачатку «ў людзі» — на кірмаш, у краму, у паліклініку... Потым дома апанала, калі лішні раз не хацела ці не паспявала ў печцы выпаліць. А потым — і ў агарод магла ў халодны дзень пайсці.

Насіла і хваліла:

— Ну і кофта ў мяне адметная — цёпла ў ёй, як у валёнку! Не падманулі тыя жанчынкі!..

...Вось ужо больш за дваццаць гадоў з таго часу прайшло. З іх пятнаццаць — маёй мамы няма. А кофта і па сёння не скачалася і не аблезла. Апраўдала свае грошы.

ПАЭЗІЯ

Дзіна Рамадзіна ДОМА НАЙЛЕПЕЙ

Вершы

Рамадзіна Дзіна Вадзімаўна нарадзілася 28 лютага 1983 года ў в. Янка Купала Пухавіцкага раёна. У 1991 годзе разам з сям’ёй пераехала жыць на Дрыбіншчыну. Скончыла Горацкае педагагічнае вучылішча, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. Зараз жыве і працуе ў Дрыбіне. У «Полымі» друкуецца ўпершыню.

ЯНА НЕ БАЧЫЛА ВАЙНЫ

Яна не бачыла вайны
Ў жыцці — хіба што на экране.
Ды толькі да яе у сны
Вайна прыходзіць нечакана.

Ідзе аднекуль басанож
Дзяўчынка год пяці, не болей,
І кліча маці. Толькі хто ж
Ёй адгукнецца ў чыстым полі?

Дашчэнт у спалена даўно
Іх вёска: брацік, дзед, суседзі.
Ніколі ў роднае акно
Ёй сонца болей не засвеціць.

Ідзе дзяўчынка, а вакол
Зямля у ранах ад снарадаў.
Ці дажыве без сваякоў
Да пераможнага Парада?

...Хоць не жыла яна ў вайну,
Вайна праследуе заўсёды,

Напэўна, не яе адну —
На ўзроўні генным памяць роду.

Сіняе неба над дрыбінскім краем,
Лес у смуге і жытнёвы палетак...
Зноў нас малая радзіма вітае
Смехам дзіцячым і безліччу кветак.

Шмат ёсць мясцінак прыгожых, прыветных.
Толькі аднойчы ўсім сэрцам адчуеш:
Добра ў гасцях, але дома найлепей.
І па радзіме малой засумуеш.

Россыпам яркіх агнёў каляровых
Крочу па вуліцах ціхіх, знаёмых.
Зноў мне адстуквае сэрца нястомна:
Вось я вярнулася! Вось я і дома!

Расцяліўся туман па-над Проняй,
Ахінуў, нібы вэлюм, палі.
Цішынёю і дзіўным спакоем
Патыхае ад соннай зямлі.

Ёй да раніцы будуць сніцца
Промні сонца і дожджык лагодны,
Над сузор'ем красы-медуницы
Пчол гуллівых з вясны карагоды.

Хвалі ціха штось шэпчуць з ласкай,
Просьцяць месяц у іх акунуцца...
У туман, нібы ў белую казку,
Мне б зайсці — і ў маленства вярнуцца.

ПАЭЗІЯ

Наталля Святлова
СЭРЦАМ ПАРА
РАСЦВІСЦІ

Вершы

Святлова Наталля Анатольеўна нарадзілася 11 сакавіка 1989 года ў Івацэвічах. Скончыла факультэт журналістыкі БДУ. Працуе загадчыкам аддзела літаратурнага рэдагавання РВУ «Выдавецкі дом «Звязда». Аўтар публікацый у газетах «Літаратура і мастацтва», «Звязда», часопісах «Малодосць», «Полымя». Лаўрэат рэспубліканскага творчага конкурсу «Залатое пяро» ў намінацыі «За лепшую работу ў мастацка-публіцыстычных жанрах», рэспубліканскага конкурсу «Пад знакам Года малой радзімы», VI Адкрытага творчага конкурсу «Еўразійская інтэграцыя і развіццё — XXI стагоддзе» Еўразійскага банка развіцця.

ЛЕТА-РЭЖЫСЁР

Лісце дуба пад нагамі —
Весткі будучай слаты.
Вецер дзьме, іграе гамы,
Кліча восень, а не ты.

Сумаваць няма падставы?
Філармоніі агні
Мне міргаюць для забавы.
Я лічу іх, быццам дні,

Калі мы былі ў дурмане,
Святкавалі наш раман —
Лета ў зваблівай нірване
Ўвасабляла свежы план:

Ты — герой, я — гераіня,
Чэрвень, ліпень — начнікі.
І каханне не астыне,
Бо і жнівень спрэс такі.

Закаханасць — дывідэнды
Лета, восені аброк:
Сэрцы выпаліць дашчэнту,
Каб героям быў урок.

Чым найбольш ахвяр збірае
Сквапны лета-рэжысёр,
Толькі слотай, лісця зграяй
Супыняе свой дазор.

Адыграюць ролі служкі,
Сведкі пачуцця сыдуць.
І рамана ўяўнай стужкі
Кадры лісцем ападуць.

«А ты толькі б побач была» —
Вачэй дарагіх наратыў.
У іх прабачэнню хвала,
Што гасіць любы негатыў,

У іх сотні цвёрдых надзей,
Ахутаных шансам знайсці
Шляхі да шчаслівых падзей,
Дзе сэрцам пара расцвісці.

Вачэй даламітавых сум
Нядоўгі, ён сыдзе з вясной,
Калі сотні прымхлівых дум
Адправяцца на супакой.

Хто гаспадар варункаў жыцця?
Лісцік, што восенню кружыць?
Чэзлы ліхтар, што ўначы спакваля
Думку пра шчасце абудзіць?
Спрынтар-вавёрка, калі стрымгалоў
Перасякае дарогу?
Сталая пара, што едзе дамоў,
Каб пакланіцца парогу?
Кемлівы голуб, што сеў на акне,
Просіць сыпнуць яму крошак?
Ці, можа, ты на шчаслівай струне
Славіш дзень новы, хорошы?

Сузірання высокія хвалі
Паспяшаюцца ў ранак вячысты.
Праз пунсова-бялёсыя далі
Праглядаецца твар прамяністы.

Вочы з глянцавым бляскам тапазу,
Шчокі быццам бы снежныя схілы.
Ты такога не бачыў ні разу,
Як за спінай — чароўныя крылы.

Эмануіл Іофе

ЁН БЫЎ ШЧОДРЫМ НА МАСТАЦКУЮ САМААДДАЧУ

Да 125-годдзя Кузьмы Чорнага

У адрозненне ад многіх беларускіх празаікаў — народных пісьменнікаў Беларусі, Герояў Сацыялістычнай Працы, лаўрэатаў Дзяржаўнай прэміі СССР, БССР, заслужаных дзеячаў культуры БССР і г. д. — гэты чалавек не меў ніводнага з вышэйзгаданых званняў і ўзнагарод. Напэўна, можна сказаць, што Кузьма Чорны не паспеў іх атрымаць, бо пражыў усяго 44 гады.

Народны пісьменнік Беларусі Іван Навуменка падкрэсліваў: «Мы яшчэ не аддалі належную даніну той велізарнай ролі, якую адыграў у беларускай літаратуры Кузьма Чорны. За ім паўстае бліскучая пляяда беларускіх пісьменнікаў, на творчасць якіх у той ці іншай меры аказаў уплыў чорнаўскі талент. Сярод іх Іван Мележ, Іван Шамякін, Васіль Быкаў, Мікола Лобан, Вячаслаў Адамчык, Алесь Жук, Іван Пташнікаў, Анатоль Кудравец і многія іншыя. Ёсць выраз Дастаеўскага: «Мы ўсе вылецелі з рукава гогалеўскага шыняля». Тое самае можна сказаць пра Кузьму Чорнага. Яго магутны талент — апора, грунт далейшага развіцця беларускай літаратуры».

Літаратуразнаўца Міхась Тычына канстатаваў: «Даследуючы жыццё, прыйшоў К. Чорны да велічнай задумы стварыць у мастацкіх вобразах гісторыю беларускага народа. Ён не паспеў да канца здзейсніць свае смелыя і грандыёзныя планы. Тым не менш яго творчасць стала пачатковым звяном у ланцугу развіцця беларускай прозы».

Нягледзечы на тое, што пасля смерці Кузьмы Чорнага прайшло больш за 80 гадоў і створана вялікая літаратура паводле яго жыцця і творчасці, абаранялася шэраг кандыдацкіх і нават доктарская дысертацыі, да сённяшняга дня сустракаюцца недакладнасці і нават памылкі ў яго біяграфіі.

Так, у даведачным выданні «250 асоб з Беларусі ў дыялогах культур» сцвярджаецца, што Кузьма Чорны «атрымаў універсітэцкую адукацыю». Але 13 гадоў таму — у 1995 годзе беларускі літаратуразнавец А. У. Рагуля ў кароткай біяграфічнай даведцы «Кузьма Чорны» адзначаў: «Увосень 1923 паступіў на літаратурнае (дакладней, літаратурна-лінгвістычнае. — Э. І.) addзяленне педфака БДУ, але правучыўся два курсы». У артыкулах «Кузьма Чорны» ў шостым томе «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» (Кн. 2) (2002) і 17-м томе 18-томнай «Беларускай энцыклапедыі» беларускі літаратуразнавец Міхась Тычына пісаў, што Кузьма Чорны вучыўся ў БДУ ў 1923—1925 гадах.

Іван Навуменка сцвярджаў, што ў 1938 г. Кузьма Чорны быў арыштаваны і каля года прасядзеў у турме. Больш дакладна сказаць, што К. Чорны прасядзеў у турме каля васьмі месяцаў. Вось што канстатаваў літаратуразнавец Аляксей Рагуля ў артыкуле «Кузьма Чорны»: «Беспадстаўна арыштаваны 14.10.1938, прасядзеў у мінскай турме амаль 8 месяцаў (з іх 6 — у камеры-адзіночцы). У 2016 годзе ў выдавецтве «Адукацыя і выхаванне» выйшла манаграфія аўтара гэтых радкоў пад назвай «Лаврентый Цанава. Его называлі «Белорусский Берия». Пры яе напісанні былі выкарыстаны цікавыя і каштоўныя дакументы

з фондаў Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь. Прывядзем некаторыя фрагменты з гэтай кнігі, якія датычацца біяграфіі Кузьмы Чорнага: «14 октября 1938 года безосновательно был арестован классик белорусской литературы, прозаик, драматург, публицист Кузьма Чорный. А 8 июня 1939 года он был освобождён». Такім чынам, Кузьма Чорны правёў у турме 7 месяцаў 24 дні. У сваёй кнізе мы задаем пытанне: «Как это произошло? Ответить трудно. Заслуживает внимания книга воспоминаний Даниила Мицкевича «Любicz і поміць». В ней есть такие строки: «Бацька расказваў, што яшчэ да вайны пытаўся ў яго сам Панамарэнка: «Что бы вы сказали о Чёрном?» А пісьменік тады сядзеў у турме. Вядома ж, Колас, як і належыць, пахваліў свайго малодшага калегу — верны, сумленны чалавек, выдатны пісьменнік. Той выслухаў, набраў тэлефон: «Лаврентий Фомич! Мнения сходятся. Освободить». Лаўрэнцій Фаміч — гэта Цанава. З чыімі думкамі супалі Коласавы?».

Напэўна, далёка не кожны ведае, што праз тры з паловай месяцы пасля вызвалення над Кузьмой Чорным навісла пагроза новага арышту. Аб гэтым сведчыць наступны дакумент:

«Совершенно секретно

Секретарю ЦК КП(б)Б Белоруссии

Товарищу Пономаренко

Сообщаю, что проверяемые Вами писатели:

1. Чорный-Романовский Николай Карлович
2. Каминецкий (точнее Каменецкий. — Э. І.) Гирш Мордухович
3. Кучер Айзик Евсевич
4. Бядуля-Плавник Самуил Ефимович
5. Глебко Пётр Фёдорович

являются участниками контрреволюционной национал-фашистской организации, в чём изобличаются показаниями ряда разоблаченных и осуждённых врагов народа.

Народный комиссар внутренних дел

Белорусской ССРЛ. Цанава

Нач. 2-го отдела УГБ НКВД БССР Сергеев

21 сентября 1939 г.

№ 5547/4

г. Минск. [9, л. 235].

У гэтым дакуменце прозвішча «Чорный-Романовский» стаіць першым, хоць па алфавіце яно — апошняе. І гэта дазваляе меркаваць, што Л. Цанава лічыў Кузьму Чорнага «самым небяспечным контррэвалюцыянерам» з гэтых пяці беларускіх пісьменнікаў. Адначасова ёсць падставы меркаваць, што кіраўнік кампартыі Беларусі П. К. Панамарэнка не санкцыяніраваў гэты арышт.

Малая радзіма К. Чорнага — маёнтak Боркі Слуцкага павета Мінскай губерні (цяпер вёска Борка-Бялёвічы Капыльскага раёна). Менавіта тут 24 чэрвеня 1900 года ў сялянскай сям’і парабка пана Эдварда Вайніловіча — Карла Феліксавіча Раманоўскага і Гліцэрыі Міхайлаўны Парыбак нарадзіўся сын Мікалай. У 1907 годзе бацькі перахалі ў фальварак Вінцэнтова. Тут з дапамогай маці Коля навучыўся чытаць. Першай прачытанай ім кнігай стала казка «Канёк-Гарбунок» П. Яршова.

Віталь Вольскі ў 1960 годзе пісаў: «У снежні 1950 года мне ўдалося сустрэцца з Марыяй Карлаўнай Раманоўскай, сястрой пісьменніка. Усё, што яна паведаміла пра бацькоў Кузьмы Чорнага, пра яго маленства і асяроддзе, у якім ён вырас, я запісаў у час гутаркі амаль даслоўна, спадзеючыся, што гэта спатрэбіцца ў далейшым таму, хто будзе працаваць над біяграфіяй пісьменніка. Перадаю тое, што было там напісана.

Бацька пісьменніка Карл Феліксавіч Раманоўскі і маці Гліцэра Міхайлаўна былі родам з мястэчка Цімкавічы. Дзед наш, Фелікс Раманоўскі, гэтак жа, як і яго бацька і дзед, былі ткачамі. Матчын бацька Міхаіл Парыбак-Чорны таксама быў ткачом.

Бацька наш Карл Феліксавіч Раманоўскі нарадзіўся ў Цімкавічах у 1865 годзе. Спачатку ён дапамагаў свайму бацьку-ткачу, потым заняўся цясларствам, хадзіў з сякерай на падзённую працу. Ажانیўся ён з нашай маці ў 1899 годзе... Сястра бацькі, наша родная цётка, служыла ў пана Вайніловіча пакаёўкай... Маёнтак Боркі знаходзіўся ў 15—20 кіламетрах ад Слуцка...

Брат мой Мікола нарадзіўся ў Борках у 1900 годзе, быў ён з дзяцей старэйшым. Маці навучыла яго, а потым і нас, чытаць і пісаць. Сама яна вельмі хацела вучыцца, імкнулася да ведаў. Дзяўчынай яна па сваёй ахвоце вучылася на працягу аднаго года ў дачкі свяшчэнніка Жалезняковіча ў Цімкавічах. Яна вельмі любіла чытаць і ўвесь свой вольны час чытала розныя кнігі. Чытала ўсё, што магла дастаць, пачынаючы ад Евангелля і заканчваючы творамі Льва Талстога. Усіх сваіх дзяцей яна сама навучыла чытаць і пісаць. Пасля Міколы ў 1902 годзе нарадзілася я. Потым, у 1906 годзе, — сястра Ганна, а ў 1909 і 1912 гадах — браты Міхал і Юры. Адзін быў меліяратар, а другі — настаўнік. Абодва загінулі на вайне. Усе лічылі нашу маці жанчынай разумнай. Яна любіла музыку, вельмі любіла спяваць і нас, дзяцей, вучыла спяваць дзіцячыя песні і расказваць вершы. Яна спявала больш рускія раманы. Памерла маці ў 1922 годзе. Ёй было толькі сорок пяць гадоў...

Мы перабраліся ў Цімкавічы, на бацькаўшчыну, калі Колю было восем год. Бацька цясларыў, маці ткала... Колю адразу паслалі ў пачатковую школу. Вучыўся ён добра, з першых дзён паказаў свае здольнасці. Настаўнік яго хваліў і ставіў у прыклад іншым вучням. Сачыненні ён пісаў лепш за ўсіх. Настаўнік казаў пра яго: «Хоць маленькі, але ўдаленькі». Коля быў маленькі і худзенькі, ціхі і спакойны, выглядаў маладзейшым за свой узрост. Пасля заканчэння пачатковай школы ў 1914 (дакладней, у 1916-м. — Э. І.) годзе ён паступіў у настаўніцкую семінарыю ў Нясвіжы. Першы настаўнік яго ў пачатковай школе быў Шыш, а другі — Ляхоўскі... Коля часта хадзіў да дзяцей свяшчэнніка Жалезняковіча, браў у іх чытаць кнігі.

Ён таксама, як і маці, любіў музыку, спяваў у царкоўным хоры. Ён вельмі хацеў купіць балалайку, бо прачытаў недзе, што можна яе аднекуль выпісаць на невялікай цане. Сабраўшы грошы, ён выпісаў сабе трохструнную балалайку. У дарозе яна паламалася. Коля склеіў яе і навучыўся іграць. Потым іграў яшчэ на мандаліне. У доме Жалезняковіча навучыўся іграць на фісгармоніі, а дзеці свяшчэнніка не ўмелі. Дома Коля ўсіх любіў, шкадаваў. Асабліва любіў ён маці...

Бацьку звалі ўсе Каролікам, а дзяцей «Каролікавымі». Міколу звалі на вуліцы «Коля Каролікаў».

У сваёй «Аўтабіяграфіі» 1928 года, напісанай для вядомага літаратуразнаўца Льва Клейнбарта, Кузьма Чорны адзначыў: «Беднасць бацькоў даходзіла часам чужою да жабрацтва — гаспадаркі свае да рэвалюцыі не было... Дэмабілізаваўшыся, год працаваў настаўнікам, пасля пехатой пайшоў у Мінск вучыцца. Вучыўся ва ўніверсітэце, вучыўся мала, найбольш шукаў работу».

У 1908 годзе, калі Міколу споўнілася 8 гадоў, сям'я пераехала ў мястэчка Цімкавічы на Капыльшчыне, каб даць сыну пачатковую адукацыю. Бацька тут зарабляў на жыццё цясларствам, а маці з'яўлялася гаспадыняй у хаце, дзе выходзіла пяцёра дзяцей. Пасля заканчэння Цімкавіцкага народнага вучылішча будучы беларускі пісьменнік паступіў у Нясвіжскую настаўніцкую семінарыю, але закончыць яе не ўдалося, таму што ў 1919 годзе польскія інтэрвенты зачынілі яе.

Людміла Рублеўская

«НАТУРАЛЬНЫ АДРОСТАК НАРОДНАЙ ПАЭЗІІ»

Штрыхі да біяграфіі Уладзіслава Сівога-Сівіцкага (Старога Уласа)

*Слоўца адно, а часам другое,
Сказана мудра, у пору,
Душу адсвежыць, мысль заспакоіць,
Як бы адверне з плеч гору.*

Аўтара гэтых прачулых радкоў часта называюць паэтам-самавукам...

Хаця, па вялікім рахунку, ніякая адукацыя не дае прафесію «паэт». Можна, такое вызначэнне замацавалася, бо пры жыцці ніводнай кніжкі паэт не выдаў, хаця сам Янка Купала казаў, што хацеў бы быць рэдактарам ягонага зборніка. А Максім Гарэцкі напісаў так: «Яго творы цэнны для нас і арыгінальны тым, што паказваюць, як творыць сам народ. Нічога інтэлігенцкага ў іх няма, яны й не вельмі часам складны, але чу-

ецца ў іх сіла самое зямлі, беспасрэдны павеў самога жыцця беларускай вёскі. Яны — натуральны адростак народнай паэзіі, казак і гутарак, легенд, жартаў... Стары Улас і Лявон Лобік, а болей-меней А. Петрашкевіч і іншыя маюць у нашай паэзіі літаратурна-маральнае значэнне як песняры з мазольнаю рукою, што не толькі «з народа», але і «сам народ». Жывець душа народа — жывець народ!»

Звалі яго Уладзіслаў Сівы-Сівіцкі, а вядомы ў гісторыі беларускай літаратуры ён як Стары Улас.

Мы нярэдка наведваем Валожын, непадалёк ад якога нарадзіўся мой муж. На вуліцы Савецкай можна ўбачыць звычайную старую драўляную хату з дахам, крытым шыферам. Мемарыяльная таблічка сведчыць: тут з 1895 да 1914 г. жыў вядомы беларускі збіральнік фальклору, паэт і публіцыст Стары Улас. І дом, дарэчы, ён пабудаваў сам...

Давайце напачатку бліжэй пазнаёмімся з ягонай асобай, з дня нараджэння якой сёлета мы адзначаем 160 гадоў.

«Я хочу иметь прямой ответ»

Уладзіслаў Пятровіч Сівы-Сівіцкі. Прозвішча, пагадзіцеся, гучыць арыстакратычна. Але бацькі яго былі простымі валожынскімі сялянамі, звалі іх Пётр і Людка. Зямлі было мала, Пётр наняўся кухарам да графа Міхала Тышкевіча. А калі Уладзіславу споўнілася 9 гадоў, ён застаўся круглым сіратой. Спачатку хлопчыка выхоўвала цётка, пасля ён паступіў на кухню таго ж графа Тышкевіча кухцікам.

Што ж, класічнае месца беднага паэта — на графскай кухні... Затым хлопец падрос да кухара. Але, відаць, не было для яго за шчасце прыслугоўваць на панскай

кухні, і не надта натхняла гатаванне вытанчаных страў. Не выпадкова пры першай магчымасці Уладзіслаў змяніў занятак і стаў аб'ездчыкам, а затым лесніком.

Сівы-Сівіцкі абходзіў абшары роднай Налібоцкай пушчы, выглядаючы браканьераў і самавольных парубшчыкаў, зусім як бацька Якуба Коласа. Ездзіў — і складаў вершы. Спачатку на польскай мове, для прыгажуні-нявесты Антаніны Вайцяхоўскай. А потым адбылася сустрэча з беларускімі газетамі «Наша доля» і «Наша Ніва». Неўзабаве малады ляснік пад псеўданімам Стары Улас становіцца пастаянным карэспандэнтам «Нашай нівы».

Таму, каб знайсці пра яго штосьці цікавае, давайце зазірнем у сховішчы Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва, дзе ёсць ладны збор допісаў карэспандэнтаў «Нашай Нівы» пачатку XX ст. Кантынгент адмысловы — большасць простых людзі, часта не зусім пісьменныя, якія жылі ў рэгіёнах, але ўсе з абуджанай нацыянальнай самасвядомасцю і жаданнем «людзьмі звацца». У пошуках допісаў Старога Уласа трапляецца шмат цікавостак. Вось, напрыклад, Ілюк Ворах са станцыі Чорная Весь Паўночна-Заходняй чыгункі піша рэдактару:

«Унічтожце маю цытрацку віршаў, назад прышліце толькі адну песню «Жнею» (здаецца), што з прыпевам «рада рада пірапёлка», бо я яе згубіў, мне яе шкода. Друкаваць нечого; дрэнна напісана, калі лепей напішу, тады і надрукую.

Прыкладаю марку на прысылку адной песьні. Чакаю ліста ад Вашэці і песьні адной».

З цікавасці шукаю ўзор творчасці Ілюка Вораха. Большасць вершаў — пранышчаснае жыццё беларускага селяніна, што тыпова для таго часу. А вось і любоўная лірыка (прыводжу ў арфаграфіі арыгінала):

Палюце Кір-вай

Хачу я з табой шлюб узяць,
Да смерці любіцца,
І песні пяць,
І шчасцю маліцца.

Хачу я с табой дружыць,
Да смерці за праўду біцца,
У сено спаць разам хадзіць,
Ніколі з табой не сварыцца.

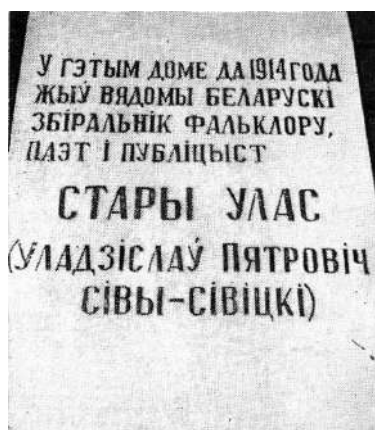
І. Ворах.

Ну што тут скажаш — далёка да адукаванасці і майстэрства Старога Уласа, пры ўсёй «няскладнасці» твораў апошняга...

У даведніку псеўданімаў беларускіх пісьменнікаў Янкі Саламевіча знаходзім: карэспандэнт «Нашай Нівы» «Ілюк Ч.» — Ілья Ворах, ён жа Ілюк Чалееўскі.

А вось допіс з Валожына... Ці не Сівога-Сівіцкага? Тым болей тэма ягоная ўлюбёная: барацьба з п'янствам на вёсцы. Аўтар наракае на «рост шынкарства ў нашай старане», які «кепска адчуваецца на вясковым жыцці», і асабліва шмат губіць людзей мода «развіўшаяся ў паследнія часы «гнаць лякіроўку». Атрымала яна пяршынства ў мужыцкай хаце за тоя што таней каштуя ніж казённая. Робяць яе з спіртовага лаку, што ўжываецца да малявання». Падпісана — «Пяршайскі».

Пра «лякіроўку» пісаў з абурэннем і Стары Улас, прынамсі, Вячаслаў Рагойша лічыць, што менавіта яго пярэ хутчэй за ўсё належыць нататка за подпісам «Валожынскі» у № 2 «Нашай Нівы» за 1908 год: «А п'юць валожынскія беларусы

больш ды больш, п'юць не толькі манапольку, але і «саматужку», і «лякерыўку». П'юць мужыкі, п'юць і «інтэлігенты». Вось які глухі, цёмны і няшчасны наш кут!».

Але той жа слоўнік Саламевіча нам падкажа, што псеўданім «Пяршайскі» пад першым допісам — гэта псеўданім Пятра Шаўлоўскага.

А вось гэты ліст, дакладней, паштоўка з Валожына, на якой пазначана на штампце «27.12.12», дакладна ад Старога Уласа. Супастаўляю з почыркам ягоных рукапісаў — так, здаецца, адзін чалавек пісаў. Хоць напісана на рускай мове — але вы зразумеете чаму.

«Милостивый государь!

Я посылал в редакцию «Нашей Нивы» несколько корреспонденций и стихов, которые не были напечатаны. Но это не беда. А главное в том, что я неоднократно просил ответа, почему это так, но и по сие время не удостоился такового. И я теперь в недоумении, по каким причинам не печатались мои письма, или по недостатку места, или за то, что были писаны польскими буквами, или, что даже вернее всего, не годилось, или Вы их не получали. Во всяком случае я хочу иметь прямой ответ».

Подпіс — «С почтением В. Сивый».

Аўтар ліста, падобна, крыўдуе з-за падазрэння, што ягоныя тэксты ігнаруюць, бо напісаныя на лацініцы, дык вось вам, паночкі — кірыліцай, ды яшчэ і на расейскай мове!

Збоку прыпіска: «Вышлите 6 календарей 3 польск. 3 русских».

Якраз «Наша Ніва» агітавала падпісвацца на падрыхтаваны ёю «Беларускі календар», трэба разумець, выпушчаны і на лацініцы, і на кірыліцы.

Так што ў невялікім допісе бачны і характар аўтара ліста — не ліслівіць, не просіць, хоць крыўду прыхваў. І ягоная прынцыповая беларуская пазіцыя —

хоць пакрыўдзілі, але «Беларускі каляндар» — справа святая, неабходна мець і падтрымаць праект.

Тысяча вершаў на досвітку

Але ў рэшце рэшт Стары Улас стаўся актыўным аўтарам газеты. Прсылаў замалёўкі кшталту «У чацвер, 11 чэрвеня, у нас была вялікая навалыніца з грымотамі і быў па каліву град; паводка папсавала гароды і пожні, а на полі, дзе крыху па ўзгорках, пазносіла пасевы і вельмі паразмывала нівы».

Але ў даважку да надвор'я ішлі вельмі вострыя, небяспечныя рэчы: «Наш беларускі народ мае добрае сэрца, але нямашака добрага даводу: ён прывыкшы, каб яго папхнуць, панукаць, а тады ён возьмецца з усяе сілы... Калі ў нас задумалі адкрыць гарадское вучылішча і на гэта патрэбна было 500 рублёў грошай, дык іх збіралі, збіралі дый далі пакой, а як быў у нас у Валожыне на Пранцішка кірмаш, дык нашы дзве казённыя манаполькі ўтаргавалі чуць не паўтары тысячы рублёў у адзін дзень».

Друкуе ён і вершы: і пра тое, як «мужык бедны у цямноце», і пра тое, што «Вясна хороша для паэта, // Ці, як там кажуць, — песняра. // Для хлебараба будзе гэта несамавітая пара». Некаторыя вершы нагадваюць народныя песні: «Свеціць месяц, а аблогі // Хмарка засланье, // А бежанец адзінокі думаньку думае».

Яшчэ падлеткам Уладзіслаў раз і назаўжды зразумеў, што ён — беларус, а саромецца сваёй культуры і сваёй мовы нельга. Ён нават адмаўляўся атрымліваць польскі пашпарт, пакуль там не напішуць яго нацыянальнасць — «беларусін».

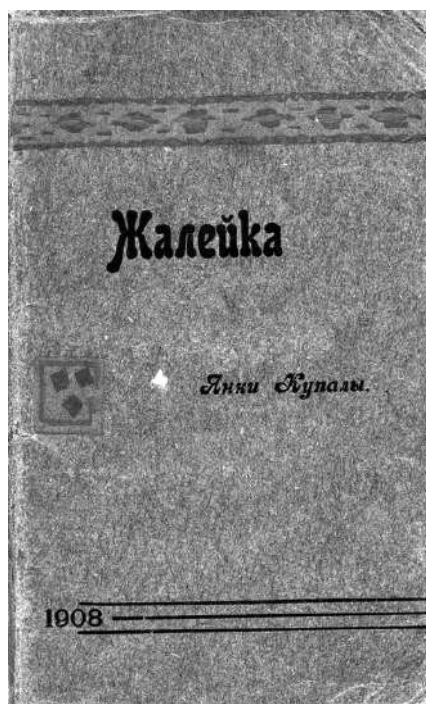
Але атрымліваўся той самы канфлікт, што і ў іншых нацыянальных інтэлігентаў. Ляснік успрымаўся практычна як пан, тым больш выглядаў Сівы-Сівіцкі вельмі прэзентабельна: высокі, прыгожы, з вусамі і невялікай бародкай, у форменнай вопратцы. І калі ён размаўляў на беларускай мове, мужыкам гэта здавалася смешным, нявартым. Пан — і «па-просту»...

З іншага боку, у мясцовых арыстакратаў гэта таксама выклікала пагарду і насмешку. Нават у сям'і лічылі дзіваком. Уладзіслаў ажаніўся з Антанінай Вайцяхоўскай, якая лічыла сябе полькай. Тым не менш сям'я жыла дружна, выхоўвала васьмярых дзяцей. Як успамінае ўнук Старога Уласа Герард Сівіцкі, які стаў генерал-маёрам МУС: «Добра памятаю сваю бабулю Антаніну, жонку майго дзеда Уласа — менавіта яна настаяла на тым, каб мяне назваць Герардам. З дому яна была Вайцяхоўская (шляхцянка, казалі), і Стары Улас так закахаўся ў яе, што ўпотаў свае пачуцці выклаў вершам на паперы... Граф Тышкевіч блаславіў іх шлюб. Паколькі я быў у яе адзіны ўнук у Валожыне, яна часта прыязджала з Вільнюса адведваць мяне, вельмі адметная была жанчына, усім цікавілася, была надзвычай дапытлівая, з шырокім колам інтарэсаў».

Сачыняў жа Стары Улас кожны дзень. Па ўспамінах родных, пісаў, калі ўсе спалі, досвіткам. У святочныя дні тварыў даўжэй, сачыняў падчас аб'ездаў. Да пачатку 1930-х у яго сабралася больш за тысячу вершаў. Да таго часу Сівы-Сівіцкі асеў на гаспадарцы, скончыліся пераезды. Вершы ён акуратна перапісваў у агульныя сшыткі — гэта значыць, надаваў ім вялікае значэнне... Ды і наогул да навукі імкнуўся, усё жыццё самаўдасканалваўся, шмат чытаў, валодаў каліграфічным почыркам. Нейкі час у сваім доме зладзіў прыватную школу — запрасіў настаўніцу, якая займалася з мясцовымі дзецьмі на беларускай мове. Калі пра гэта даведаліся ўлады, прымусілі перавесці навучанне на рускую мову пад пагрозай закрыцця. Дзеці Старога Уласа — чатыры дачкі і чатыры сыны — усё атрымалі адукацыю...

Ганна Запартыка КОЛЬКІ ШТРЫХОЎ ДА ГІСТОРЫІ КУПАЛАВАЙ «ЖАЛЕЙКІ»

24 лістапада 1906 года газета «Наша Ніва»¹ абвясціла, што ў суполцы «Загляне сонца і ў наша ваконца»² хутка выйдзе зборнік Янкі Купалы «Жалейка». Гэта было першае паведамленне ў беларускім друку пра Купалу і яго першы паэтычны зборнік. Зборнік пабачыў свет амаль праз паўтара года ад згаданай абвесткі — у сакавіку 1908-га тыражом 4300 асобнікаў. Пры канстатацыі гэтага агульнавядомага факта мы абавязкова згадваем імёны У. І. Самойлы³ і Б. І. Эпімаха-Шыпілы⁴, роля якіх у дадзенай знакавай падзеі беларускага нацыянальнага адраджэння даўно сцверджана і неаспрэчная. Але ў гэтай справе былі людзі, імёны якіх засталіся па-за ўвагай энцыклапедыі. Тым не менш без іх спрыяння як У. І. Самойла, так і Б. І. Эпімах-Шыпіла абысціся не маглі. Згадваючы драматычную гісторыю Купалавай «Жалейкі», аддадзім даніну павагі

¹ «Наша Ніва» (1906—1915) — штотыднёвая грамадска-палітычная, навукова-асветніцкая і літаратурна-мастацкая газета нацыяльна-адраджэнскага кірунку. Выдавалася ў Вільні.

² «Загляне сонца і ў наша ваконца» (арыгінальная назва «Загляне сонца і ў нашэ ваконцэ») — выдавецкая суполка, якая дзейнічала ў Пецярбургу ў 1906—1914 гг.

³ Самойла Уладзімір Іванавіч (1878—1941?) — публіцыст, філосаф-эстэтык, пісьменнік, удзельнік беларускага культурна-грамадскага руху пач. XX ст.

⁴ Эпімах-Шыпіла Браніслаў Ігнатавіч (1859—1934) — дзеяч беларускай культуры, выдавец, фалькларыст, мовазнавец, літаратуразнавец.

яшчэ некалькім імёнам, што спрычыніліся да яе выдання, якое стала сёння помнікам беларускага кнігадрукавання.

Важныя факты да гісторыі стварэння першага зборніка Янкі Купалы раска-
заў сам Б. І. Эпімах-Шыпіла ў лісце да Л. М. Клейнбарта¹ з Мінска ад 23 ка-
стрычніка 1928 года.

«Впервые об Янке Купале узнала «Пецярбургская Суполка» «Загляне сонца і ў наша ваконца», когда однажды (даты не помню — 1906-го или 1907 г.) по-
лучила от него письмо со стихотворным приветствием Суполке. (Привет этот
напечатан в Жалейке, стр. 139—140)².

Вскоре после этого письма Купалы получено было из Минска от Владимира
Ивановича Самойло письмо, в котором он обращал наше внимание на этого
белорусского поэта-самородка, написавшего уже массу стихов, которые на-
ходятся у него и которые он готов переслать в Суполку, чтобы она напечатала
их, о чем он и просит. Заметивши недюжинный талант в присланном привет-
ственном стихотворении, которое мы читали собравшись вечером с большим
удовольствием. Суполка попросила Самойло прислать ей стихи Купалы, что
тот и сделал, приславши массу стихотворений частью в рукописях автора,
частью переписанных на машинке. Все стихотворения подписаны были: Янук
Купала и дата написания. Просмотрев все эти стихотворения и сделав из них
выборку, я приготовил к печати сборничек, который автор пожелал назвать
«Жалейкой». Переписываясь на первых порах с Самойло, сыном директора
бывшего Минского реального училища³, я не знал настоящего имени поэта.
Только когда в процессе печатания надо было сноситься с самим автором по
поводу имя фронтисписа к этому сборничку, сделанного по моему указанию
коллегой моим художником Якубовским, или иных вопросов, сообщено мне
было настоящее имя и местожительство поэта. Во фронтисписе к заглавному
листу я невольно сделал ошибку, написавши вместо: «Жалейка Янука Купа-
лы», как автор всегда и повсюду называл себя и подписывался, — «Жалейка
Янки Купалы». Таким образом, неумышленно переименовал я Янука в Янку,
каковую форму имени принял потом и сам поэт и каковая так и осталась за
ним до сих пор — не Янук, а Янка Купала»⁴.

Першая дасылка вершаў для будучага зборніка Янкі Купалы ў выдавецкую
суполку ў Пецярбург адбылася, верагодна, у другой палове 1906 года. Даўно і
слухна сказана, што падрыхтоўка «Жалейкі» пачыналася ў Мінску, бо менавіта
ў Мінску нарадзілася ідэя выдаць зборнік маладога паэта. Ды вось толькі
У. Самойла на той момант не меў юрыдычных падстаў для выпуску выданняў,
ды і матэрыяльнай базы таксама. А пецярбургская суполка ўжо была афіцыйна
зарэгістравана і выпускала кнігі. Толькі месяцам пазней за абвесткі у газеты
«Наша Ніва» аб тым, што ў суполцы «Загляне сонца і ў наша ваконца» хутка вы-
йдзе зборнік Янкі Купалы «Жалейка», у Мінску ўзнікае выдавецтва «Мінчук»⁵,
адным з заснавальнікаў якога быў У. Самойла. Не выключана, што У. Самойла

¹ Клейнбарт Леў Максімавіч (Лейб Нахманавіч; 1875—1950) — рускі крытык, публіцыст, мему-
арыст; паходзіў з Капыля, даследаваў творчасць беларускіх пісьменнікаў.

² Верш быў напісаны ў траўні 1906 г.

³ Іван Іванавіч Самойла быў дырэктарам вучылішча ў 1900—1911 гг. На дзяржаўнай службе
значыўся з 1863 г. У Мінску карыстаўся казённым кватэрай, меў некалькі ўрадавых ўзнагарод.

⁴ Друкуецца паводле кнігі «Пуцёвінамі Янкі Купалы». Мінск, 1981. С. 54—57. Укладальнік
Г. В. Кісялёў. Арыгінал захоўваецца ў Рукапісным аддзеле Інстытута рускай літаратуры РАН у фон-
дзе Л. М. Клейнбарта (ф. 586, № 229).

⁵ «Мінчук» — выдавецкае таварыства, якое існавала ў Мінску ў 1906—1907 гг. Спыніла дзей-
насць з-за адсутнасці сродкаў.

выношваў ідэю і «мінскага» выдання зборніка паэзіі Купалы. Доказам гэтага з’яўляюцца дакументы названага выдавецтва, сярод якіх захавалася распіска мінскай машыністкі С. Свірноўскай ад 1 верасня 1907 г. наступнага зместу: «Я, ніжеподписавшаяся, получила от В. И. Самойло за перепечатку стихотворений Ян. Купалы за 10 1/2 листов считая по 60 к. лист — 6 р. 30 коп. и 30 к. за бумагу — итого 6 р. 60 к.»¹. Праз пэўны час «на переписку соч. Янука Купалы» было выдаткавана яшчэ 4 рублі². Але, відавочна, фінансавое становішча «Мінчука» не дазволіла У. Самойлу ажыццявіць выданне. Так што творы, пераадрэкаваныя машыністкай С. Свірноўскай у 1907 годзе, хутчэй за ўсё былі таксама перасланы ў Пецяярбург Б. І. Эпімах-Шыпілу.

11 сакавіка 1908 г. газета «Наша ніва» паведамляла, што першы зборнік паэзіі Я. Купалы «Жалейка» выйшаў з друку і каштуе 50 капеек. Але ў хуткім часе радасная падзея была азмрочана ўрадавым рашэннем «привлечь к законной ответственности виновных в напечатании брошюры «Жалейка». У аўтабіяграфіі, якую Я. Купала даслаў Я. Карскаму ў кастрычніку 1919 года, паэт напісаў: «Якія былі адносіны ўраду да мяне? Трудна сказаць. Хіба — ніякія. Вось толькі хіба тое, што мая кніжка «Жалейка» была канфіскавана і выдаўцоў яе цягалі ў суд. Але праз пратэкцыю канфіскаату знялі»³.

Некалькі цікавых фактаў да гісторыі «Жалейкі», якія адбыліся паміж паведамленнем аб яе выхадзе і яе забаронай, дадаюць дакументы рэдакцыі газеты «Наша ніва», якія захоўваюцца ў Беларускай дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва. Рахунак беларускай выдавецкай суполкі «Загляне сонца і ў наша ваконца» ад 4 кастрычніка 1908 г., дасланы ў рэдакцыю газеты, сведчыць, што 1 ліпеня 1908 г. на адрас рэдакцыі было паслана «100 экз. у 50 к. = 50 р. і 5 у 80 к. = 4 р.», а 4 кастрычніка, у дзень складання рахунку, яшчэ «200 экз. у 50 к.»⁴ Тут трэба патлумачыць, што зборнік «Жалейка» выйшаў у дваікім афармленні і, магчыма, на паперы розных гатункаў, таму і цана ў рахунку розная. Відавочна, што пэўная частка накладу была даслана для продажу, ці як пісалі — «на камісію», і ў Мінск. На працягу двух месяцаў у Мінску і Вільні з’явіліся рэцэнзіі на зборнік: у Мінску ў газеце «Минское эхо» за 9 ліпеня 1908 г. Ядвігіна Ш.⁵, у Вільні — у «Нашай ніве» за 15 жніўня 1908 г. Уладзіміра Самойлы (Уладак з Казіміроўкі). 23 жніўня, на гэты раз у газеце «Минский курьер», У. Самойла змясціў яшчэ адну рэцэнзію пад назвай «Вялікае свята». Можна справядліва меркаваць, што зборнік «Жалейка» паспеў набыць папулярнасць і прыцягнуць увагу шырокай чытацкай публікі раней, чым наступілі для яго аўтара і яго выдаўцоў трывожныя дні ў чаканні прысуду.

Цікавае да гэтага зборніка праявіў не толькі шараговы чытач, але і параўнальна нядаўна ўзніклы замест Цэнзурнага камітэта Часовы камітэт па справах друку ў г. Вільня, які кіраваўся ў сваёй дзейнасці зацверджанымі 26 красавіка 1906 г. новымі «Часовымі правіламі» для неперакіданага друку. Часовы камітэт надзяляўся, акрамя ўсяго, правамі надзору за тыпаграфіямі і кніжным гандлем. Менавіта Часовы камітэт па справах друку ў г. Вільня 22 верасня 1908 г. накіраваў у Санкт-Пецярбургскі Камітэт па справах друку пры Міністэрстве ўнутраных спраў адносіну за № 351: «Препровождая при сем три

¹ БДМЛМ. Ф. № 3, адз. зах. 39, л. 20.

² Там жа, л. 22.

³ Янка Купала. ПЗТ: у 9 т. Мінск, 1995—2003/ Я. Купала. Т.9, кн. 1. Мінск, 2003. С. 254.

⁴ БДМЛМ. Ф. 3, воп. 1, адз. зах. 69, л. 9адв.

⁵ Ядвігін Ш. (сапр. Лявіцкі Антон Іванавіч; 1868—1922) — беларускі пісьменнік. Адзін з пачынальнікаў беларускай мастацкай прозы.

брошюры на беларусском наречии под заглавиями: 1. «Жалейка» Янки Купалы. Пецярбург, 1908; 2. «Смык беларускі» Сымона Рэўкі. Пецярбург, 1908; 3. «Дудка беларуская» Мацея Бурачка. Пецярбург, 1908¹, Виленский Временный комитет по делам печати имеет честь покорнейше просить С-Петербургский комитет с возвращением названных брошюр почтить уведомлением, могут ли они быть допущены к обращению. Председательствующий А. Кеммерлинг. Секретарь И. Ф. Грушевский».²

У сувязі з гэтай адносінай з Вільні 14 кастрычніка 1908 г. адбылося пасяджэнне Санкт-Пецярбургскага Камітэта па справах друку пры Міністэрстве ўнутраных спраў, на якім была прынята пастанова прасіць аб накладанні арышту на зборнік і прыцягненні да судовай адказнасці аўтара і выдаўцоў. 5 лістапада 1908 г. Камітэт па справах друку накіраваў на імя пракурора Санкт-Пецярбургскай судовай палаты адносіну за № 2575 наступнага зместу: «В С.-Петербургский Комитет по делам печати поступила брошюра на белорусском наречии (напечатанная русским шрифтом) под заглавием «Жалейка» (Дудочка) Янки Купалы. Издательство «Загляне сонца і ў наша аконца», № 6. Цена 50 коп., 10 печ. лист. 4300 экземпляров. Типография К. Пянтковского (Большая Подъячская, № 22). Названная брошюра содержит ряд стихотворений, более или менее близких одно к другому по характеру их содержания. Во всех произведениях Янки Купалы (за исключением нескольких переводных) описывается тяжелая, полная лишения и труда жизнь белорусского крестьянина. Упорный беспросветный труд и вместе с тем хроническое недоедание, болезни, холод, словом, неизбывная нищета — вот основная нота, властно звучащая в стихотворениях Купалы. Сравнивая жизнь крестьянина с тем, как живут помещики, чиновники и другие, Янка резко нападает на современный несправедливый, по его мнению, порядок вещей, при котором может иметь место, с одной стороны, — праздная и в тоже время сытая и обеспеченная жизнь одних людей, с другой — труженическая и, несмотря на это, полная нужды и лишений жизнь крестьян. Глубоко скорбит автор и о том, что народ не пользуется той свободой, при которой жизнь его не могла бы быть так несчастна и безотрад-на. Содержание двух стихотворений, из числа написанных на указанную тему, должно быть признано в особенности преступным.

Первое из них «Песня вольнага чалавека» (стр. 48—49) говорит о том, что всякого рода насилия «подлых» деспотов, направленных к тому, чтобы зако-вать в кандалы народную свободу, убить ее мечом палача и петлею — бес-цельны, ибо как нельзя загасить солнце, так нельзя уничтожить стремление народа к свободе и чем более народ угнетен, тем более рвется он к свободе. В изложенном содержании стихотворении «Песня вольнага чалавека» нельзя усмотреть открытого возбуждения к действиям явно бунтовщическим, т. е. преступление, предусмотренное п. 1 ст. 129 Угол. Улож. Изд. 1903 г.

Во втором стихотворении «Ах, ці доўга...» (Долго ли еще? Стр. 19—21), опи-сав тяжелую трудовую жизнь мужика, автор говорит, что всякий, даже ничтож-ный заработок мужика отбирается на чинш и на подати, тогда как бог даровал землю крестьянам и не указал собирать за нее подати и требовать чинш. На это, однако, внимания и не обращают: «дерут» с мужика деньги за землю и

¹ Амаль адначасова з «Жалейкай» у тым жа выдавецтве выйшлі зборнікі Ф. Багушэвіча «Смык беларускі» (Сымона Рэўкі з-пад Барысава) і «Дудка беларуская» (Мацея Бурачка).

² Тэкст дакумента прыводзіцца па выданні: С. Х. Александровіч, В. С. Александровіч. Беларуска-я літаратура XIX — пачатку XX ст. Хрэстаматыя крытычных матэрыялаў. Мінск, 1978. С.106. Арыгінал захоўваецца ў Цэнтральным гістарычным архіве Літвы. Ф.1240, воп.1, адз. зах. 53, л. 52.

продают на подати последнюю коровенку. Кто виноват в этом? — спрашивает автор — отвечает: много виноваты в этом крестьяне. Таким образом, указывая на несправедливость требования податей и чинша и обвиняя крестьян в том, что они сами виноваты в этом, что такая несправедливость существует, автор тем самым, несомненно, возбуждает крестьян к неплатежу податей, т. е. совершает преступление, предусмотренное п. 3 ст. 129 Угол. Улож.

На основании изложенного С.-Петербургский Комитет по делам печати постановил: 1) привлечь к законной ответственности, по силе п. п. 1 и 3 ст. 129 Угол. Улож. Изд. 1903 г., виновных в напечатании брошюры «Жалейка» и 2) наложить на нее арест на основании ст. 3 отд. IV. Сообщая о сем, в дополнение к отношению своему от 14 минувшего октября за № 2411, Комитет имеет честь покорнейше просить Ваше Превосходительство возбудить судебное преследование против автора брошюры Янки Купалы (сведений о нем в Комитете не имеется), а равно и против других лиц, могущих оказаться виновными по тому же делу. Экземпляр брошюры при сем препровождается.

Подписал: За Председательствующего Член Комитета Граф Головин Скрепил: Секретарь Велене»¹.

У той жа дзень, 5 лістапада 1908 г., Санкт-Пецярбургскі Камітэт па справах друку пры Міністэрстве ўнутраных спраў накіраваў таксама адносіну Часоваму камітэту па справах друку ў г. Вільня за № 2591, якой паведамляў Часоваму камітэту, «что за напечатание нижеследующих изданий на белорусском языке возбуждены судебные преследования с наложением арестов: 1. «Жалейка» Янки Купалы по пп. 1 и 3 ст. 129 Уголовного Уложения, изд. 1903 г.; 2. «Смык беларускі» Сымона Рэўкі — по п. 6, ст. 129 того же Уложения; 3. «Дудка беларуская» Мацея Бурачка — по п. 6 ст. 129 Уголовного Уложения, изд. 1903 г. и ст. 6 отд. VIII Закона 24 ноября 1905». Далее паведамлялася, што творы Ф. Багушэвіча накіраваны пракурору Санкт-Пецярбургскай судовай палаты, а «экземпляр брошюры «Жалейка» Янкі Купалы при сём возвращается»².

Але ў хуткім часе, як успамінаў сам Я. Купала, «праз пратэцыю канфіскату знялі». Ужо 10 лістапада 1908 г. Санкт-Пецярбургская судовая палата адмяніла арышт, і кніга паступіла ў адкрыты продаж. Праўда, 11 лістапада Віленскі часовы камітэт у адносіне № 422 за подпісам А. Камерлінга паведамляў віленскаму павятоваму іспраўніку пра забароненыя выданні, у тым ліку Купалавай «Жалейкі», а значыць, устанаўліваў надзор за распаўсюдам кніг. Канчаткова справа «Жалейкі» была закрыта 25 лістапада 1908 года. 11 снежня 1908 года газета «Минское эхо» паведамляла, што «дазволёную да свабоднага абарачэння кнігу таленавітага паэта — знатака і песняра беларускай сялянскай долі» — можна атрымаць цяпер ва ўсіх кнігарнях горада.

Зборнік Янкі Купалы прыйшоў да беларускага чытача ў простым пераплёце, але з прыгожым малюнкам на вокладцы, які вельмі дакладна адпавядаў ідэі і зместу зборніка: юнак-музыка з нацыянальным музычным інструментам на фоне беларускага краявіду, а літаркі назвы адмыслова «напісаны» жалейкамі — цэлы аркестр.

¹ Тэкст дакумента прыводзіцца па выданні: С. Х. Александровіч, В. С. Александровіч. Беларуская літаратура XIX — пачатку XX ст. Хрэстаматыя крытычных матэрыялаў. Мінск, 1978. С. 236—238. Арыгінал захоўваецца ў Цэнтральным дзяржаўным гістарычным архіве г. Санкт-Пецярбурга. Ф. 775, воп. 9, а дз. зах. 2 95, лл. 2—3.

² Там жа. С. 114—115. Арыгінал захоўваецца ў Цэнтральным гістарычным архіве Літвы. Ф. 1240, воп. 1, адз. зах. 53, л. 47.

Алесь Хітрун

ЯНКА КУПАЛА І ЛІДЧЫНА, АБО ГІСТОРЫЯ ПРЫЕЗДУ
Ў ЛІДУ ПЕРШАГА НАРОДНАГА ПАЭТА БЕЛАРУСІ
Ў ЯКАСЦІ КАНДЫДАТА Ў ДЭПУТАТЫ
ПА ЛІДСКАЙ-СЛАБАДСКОЙ АКРУЗЕ № 306

Сёлета горад Ліда рыхтуецца да маштабнага рэспубліканскага свята — Дня беларускага пісьменства. Гэты год для лідзян важны і іншымі падзеямі. Адна з іх — 85-я ўгодкі прыезду ў Ліду народнага паэта Беларусі Янкі Купалы. Гэта адбылося ў 1940 годзе, калі Іван Дамінікавіч Луцэвіч быў абраны жыхарамі Ліды дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР па Лідскай-Слабадскай акрузе № 306.

Яшчэ ў далёкім 1909 годзе, у кастрычніку, з Вільні праз Ліду Іван Дамінікавіч Луцэвіч праязджаў у маёнтак Бенін Навагрудскага павета (цяпер гэта вёска з'яўляецца цэнтрам гаспадаркі «Новы шлях» Навагрудскага раёна) па рэкамендацыі Барыса Лявонцьевіча Даніловіча — беларускага грамадска-культурнага дзеяча, які быў уладальнікам прыватнай бібліятэкі «Веды», што існавала ў Вільні ў 1904—1914, 1919—1923 гадах. Тут Купала атрымаў тады месца эканомы.

Другая сустрэча Янкі Купалы з Лідай адбылася ўжо пасля далучэння Заходняй Беларусі да БССР. Гэтаму паспрыялі самі жыхары горада. 15 лютага 1940 года рабочыя і службоўцы Лідскага чыгуначнага вузла на сваім першым перадвыбарным сходзе, а пасля — уся працоўная Лідчына, вырашылі: «Вылучыць тав. Луцэвіча Івана Дамінікавіча (Янку Купалу) кандытатам у дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР і прасіць яго даць згоду балаціравацца па Лідскай-Слабадскай выбарчай акрузе № 306 Беларускай ССР».

З гэтай нагоды ў раённай газеце «Уперад» 23 лютага з'явілася кароткае пісьмо-тэлеграма на адрас лідчан. У той публікацыі пісьменнік выказаў сардэчную падзяку выбаршчыкам за аказаны яму высокі гонар і паведаміў аб сваёй згодзе балатавацца па названай акрузе. Далей Іван Дамінікавіч адзначыў, што не мог прыехаць у Ліду, бо знаходзіўся ў Кіславодску, і інфармаваў чытачоў, што прыедзе праз некалькі дзён, аб чым дасць тэлеграму.

Праз месяц, 13 сакавіка 1940 года, Янка Купала наведвае Ліду: прыежджае на сустрэчу з выбаршчыкамі. Разам з ім прыехалі з Мінска пісьменнікі Пятро Глебка, Алесь Кучар, Зэлік Аксельрод.

Лідскі журналіст Алесь Жалкоўскі згадаў у сваіх публікацыях, што пазней, у 70-х гадах, аб прыездзе ў Ліду Янкі Купалы дзяліўся ўспамінамі Алесь Кучар. Дабіраліся яны ў Ліду цягніком праз Негарэлае, Баранавічы... Іван Дамінікавіч пакутаваў ад прастуды, доўга не мог заснуць, а ў час сну, ахоплены трызненнем, вымаўляў на польскай мове малітву.

Спыніліся госці ў гасцініцы па вуліцы Сувальскай (цяпер вуліца Савецкая) у былым гатэлі «Брыстоль». Харчаваліся ў лепшай сталойцы горада, якую ў народзе называлі «Амерыканка» — у былым шыкоўным рэстаране — цукерні «Амерыка». (Гэты дом размяшчаўся на рагу вуліц Каменскай (цяпер Ленінскай) і Віленскай (цяпер Савецкай) пад нумарам 19).

У час прыезду паэта была адліга, макрэча такая, што ў туфлях цяжка было прайсці па тратуары, каб не замачыць ногі. І тады Валянцін Таўлай, паэт, былы

ўдзельнік рэвалюцыйнага руху ў Заходняй Беларусі, супрацоўнік лідскай газеты «Уперад», збегаў на гумавую фабрыку «Ардаць» і прынёс дарагому госцю падарунак рабочых — пару новенькіх галёшаў. Купала доўга аднекваўся, але пад націскам агульных намаганьняў здаўся і прыняў сціплы падарунак. Гэты факт добра памятаюць у Лідзе, што выклікае сціплыя пачуцьці гонару ў лідзян. А лідскія паэты пра гэты выпадак нават складаюць вершы.

У першы дзень Янка Купала агледзеў горад. Сувальская — цэнтральная магістраль горада. Яна пачыналася непадалёку ад старажытнага замка. Усцяж яе ўзвышаліся касцёл, сінагога, праваслаўны сабор. Паабাপал вуліцы цесна згрудзіліся адміністрацыйныя будынкі, асабнякі, крамы. Тут жа знаходзіліся і тры кінатэатры — «Эдысон», «Эра», дзіцячы — «Кіно маленькі». Шаноўнага госця суправаджалі маладыя заходнебеларускія паэты Валянцін Таўлай і Ніна Тарас (супрацоўнікі лідскай газеты «Уперад»), Анатоль Іверс (сапр. Міско Іван Дарафеевіч) — супрацоўнік слонімскай газеты «Вольная праца» і Пятрусь Граніт (сапр. Івашэвіч Іван Пятровіч), які ў той час працаваў старшынёй Бельскага сельсавета Лідскага раёна. Апошніх двух запрасіў на сустрэчу Валянцін Таўлай, каб дарагому Івану Дамінікавічу стварыць прыемнае акружэнне. І сапраўды, як успамінаў Анатоль Іверс: «Купала быў задаволены сустрэчай з намі; радасцю свяціліся яго вочы».

Валянцін Таўлай

Кіра Брандт Таўлай

Першая сустрэча з выбаршчыкамі адбылася ў святочна ўпрыгожаным чыгуначным клубе на вуліцы Каляёвай (Чыгуначнай), цяпер Труханова. Да канца верасня 1939 года ў гэтым будынку быў клуб-рэстаран чыгуначнікаў «Агніско каляёва». Пасля вызвалення яго пераабсталявалі пад клуб чыгуначнікаў. Гэта быў доўгі аднапавярховы драўляны будынак, які складаўся з глядзельнай залы са сцэнай, бібліятэкі-чытальні, бильярднай, буфета і сталойкі. Пазней, у першы дзень вайны, у яго трапіла нямецкая бомба і будынак згарэў. Да 2010 года, да рэспубліканскіх Дажынак, на месцы былога чыгуначнага клуба знаходзіліся склады і чыгуначная адгрузачная пляцоўка завода Лідскіх харчканцэнтратаў.

Убачыць і паслухаць народнага паэта сабралася больш за 700 чалавек. Шмат людзей знаходзілася на двары перад клубам: рабочыя, служачыя,

настаўнікі рады былі бачыць Купалу. Хвіліны напружанага маўчання, і залу ўскалыхнулі працяглыя авацыі: на сцэну ўзышоў Янка Купала!

Былы вучань «чыгуначнай» сярэдняй школы № 3 г. Ліды Уладзімір Урбановіч успамінае: «...Паколькі Янка Купала балаціраваўся па Лідскай чыгуначнай выбарчай акрузе, то і сустрэча адбывалася ў клубе чыгуначнікаў, і нашай школе было даручана пасля сустрэчы даваць канцэрт. Такім чынам і мне пашчасціла быць на гэтым вечары, пабачыць і пачуць першы і апошні раз Янку Купалу. У Ліду ён прыехаў 13 сакавіка 1940 года. Сустрэча адбылася назаўтра, 14 сакавіка. Як сёння памятаю — гэта быў чацвер. Цэлы дзень у школе тыя, хто браў удзел у канцэрце, рэпэціравалі, рыхтаваліся... Настрой ва ўсіх быў прыўзняты... Запомніўся доўгі стол, засланы чырвоным. За ім — людзі ў гімнасцёрках і чыгуначнай форме. Сярод іх у цэнтры... сядзеў Купала, такі ж, як на партрэтах у школьных падручніках: гладка прычасаныя валасы, добры, лагодны позірк і нешта такое, што рабіла яго родным і дарагім для гледача. Нешта гаварылі людзі ў гімнасцёрках, чыгуначнай форме, нешта гаварыў Янка Купала».

...У памяшканні было цёпла. Іван Дамінікавіч не распранаецца, толькі расшпіліў каўнер. На твары Янкі Купалы ўсхваляванасць змагаецца з нейкім недамаганнем: лоб пакрыўся потам, і паэт час ад часу выцірае яго хусцінкай. Усе адчуваюць, што паэт хворы, што ў яго высокая тэмпература. І тое, што Янка Купала, не зважаючы на дрэнны стан здароўя, прыехаў да сваіх выбаршчыкаў, напаўняе сэрцы прысутных глыбокай ўдзячнасцю і яшчэ большай пашанай да яго. З прамовамі на сходзе выступілі маляр дэпо Арон Фрэнкель, начальнік паравознага аддзела Іван Варатнікоў, кандуктар Міхаіл Гайдучак, паэтэса Ніна Тарас і іншыя. Усе яны з любоўю гаварылі пра Янку Купалу. Настаўніца Стэра (Кіра) Брандт-Таўлай (першая жонка В. Таўлая) гарача вітала Янку Купалу ад імя інтэлігенцыі горада. Паэтэса Ніна Тарас прачытала вершы, прысвечаныя любімаму паэту. А малады, стройны Валянцін Таўлай натхнёна і ўсхвалявана прачытаў свой верш «Чырвоным урнам радасць занясі».

Усе прысутныя, прытаіўшы дыханне, слухалі народнага паэта. Ва ўсёй постаці Янкі Купалы, у кожным яго жэсце — ніякай позы, адна запалоньвальная прастата вялікага чалавека. Ён чытаў свае вершы «Накарміліся панскаю ласкай», «З новай думкай» і інш. І, звяртаючыся да сваіх выбаршчыкаў, ён сказаў: «Ад усяго сэрца дзякую вам за вялікі гонар, аказаны мне, савецкаму пісьменніку. Больш як 35 гадоў я служыў сваёй творчасцю народу. Я абяцаю вам сумленна служыць народу да канца маіх дзён. Да Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі я спяваў аб горы беларускага народа, аб яго горкай нядолі. У савецкай краіне я спяваю аб шчасці свабоднага народа, аб яго росквіце ў дружнай сям'і народаў СССР... Сёлета я прыехаў у мясціны мне добра знаёмыя. Недалёка ад гэтых мясцін я нарадзіўся, тут я пакутаваў і плакаў над лёсам майго народа. Недалёка ад гэтых мясцін — у Навагрудскім раёне — я служыў парабкам у пана. І вось 20 гадоў па гэтай зямлі не хадзілі мае ногі... Я памятаю вас прыгнечанымі, абяздоленымі. Тым больш вялікая мая радасць, калі бачу я вас цяпер свабоднымі і шчаслівымі...» Апошнія словы народнага песняра тонуць у буры авацый і воклічаў. Зала апладзіравала, паэт кланяўся, пасля пайшоў на сваё месца, узмахнуў рукой, мабыць, дзякаваў за воплескі, яшчэ раз пакланіўся і сеў.

Пасля творы Янкі Купалы чыталі вучні СШ № 3. І нечакана на сцэну паднялася маленькая дзяўчынка. Яна была такая маленькая, што галоўка яе не дасягала краю стала (гэта шасцігадовая Ніна Таўлай, сястра В. Таўлая). Дзяўчынка пачала нешта ціхім, тоненькім галаском гаварыць. Тады Янка Купала падняўся са свайго месца, выйшаў з-за стала, узяў Ніну пад пах і паставіў на стол. Спачатку дзіцё разгубілася, а пасля, падбадзёраная жэстам рукі свайго старэйшага

брата Валянціна Таўлая, прачытала Купалаў верш «Абвілася краіна ў кветкі». Скончыла, павярнулася тварам да прэзідыума і пакланілася. Янка Купала, вельмі расчулены, абняў яе і пацалаваў. Дзяўчынка саскочыла са стала і пабегла ў залу, якая гримела воплескамі.

Днём 14 сакавіка адбылася сустрэча Янкі Купалы з сялянамі Лідчыны ў кінатэатры «Эдысон». (Цяпер там сквер і помнік Ф. Скарыну.) Каб убачыцца з любімым паэтам, сяляне з навакольных вёсак Ліпнішкі, Бердаўка, Ганчары, Беліца, Ваверка, Крупава, Парачаны і іншых ішлі ў Ліду пешкі і ехалі на фурманках за дзясяткі кіламетраў. Вакол кінатэатра набралася сялянскіх вазоў і распрэжаных коней, як на вялікім кірмашы. На вуліцы і ў зале вялікі натоўп людзей — няма дзе яблыку ўпасці. Давераная асоба кандыдата, пісьменнік Алесь Кучар распавёў прысутным пра жыццёвы і творчы шлях народнага паэта. Сялянскія прамоўцы ад усёй душы расказвалі аб тым, чым былі творы Я. Купалы ў іх нялёгкім жыцці. Настаўнік з Тракеяў Віктар Антончык прыгадаў аб сваёй даўняй сустрэчы з паэтам у Вільні. Нарэшце зала сцішылася: на ўскрайку сцэны стаіць Ён, у паліто з шалевым футравым каўняром, узрушаны, далікатны і добры. Купала дзякуе за давер і ціхім голасам нараспеў чытае некаторыя са сваіх вершаў на заходнебеларускія матывы, сярод якіх: «Ты з Заходняй, я з Усходняй», «Накарміліся панскаю ласкай...», «Слава табе, армія!», «Сыходзіш, вёска, з яснай явы...». Сход скончыўся, але з кінатэатра ніхто не збіраецца выходзіць. Да Купалы сунуцца новыя і новыя людзі. Хто нагадвае пра сустрэчу, хто чакае парады, а хто моўчкі жадае паціснуць руку. Па цесным жывым калідоры расчулена Купала пайшоў да выхаду...

Вечарам 14 сакавіка пясняр народных дум быў запрошаны на сустрэчу з чытачамі ў гарадскую бібліятэку, якая знаходзілася побач са старажытным замкам (прыблізна, дзе зараз знаходзіцца магазін «Юбілейны», магчыма, рэшткамі былой бібліятэкі з'яўляецца памяшканне, дзе знаходзяцца класы духавых інструментаў музычнай навучальні). У той час там меліся толькі польскія і яўрэйскія кнігі, зусім адсутнічала беларуская і руская літаратура. Янка Купала цікавіўся кніжным фондам бібліятэкі, тым, што чытаюць, даваў парады, абяцаў дапамагчы вырашыць шэраг праблем. Пасля выступлення Янка Купала падпісаў на ўспамін аб сустрэчы сваю кнігу «Над ракою Арэсай» (4-е выданне, Мінск, 1937 г.) і перадаў у дар чытачам. Гэта была першая кніжка на беларускай мове ў гарадской бібліятэцы ў сакавіку 1940 года! Цяжка паверыць, але гэта дакументальны факт.

На ўспамін аб хваляючай сустрэчы супрацоўнікі бібліятэкі паднеслі госцю зборнік вершаў вядомай польскай паэтэсы Марыі Канапніцкай «Паэзія» (на польскай мове). Пазней Янка Купала прыклаў яямала намаганняў, каб папоўніць кніжны фонд гарадской бібліятэкі. І ўжо ў маі 1940 года тут атрымалі больш як 4000 кніг на беларускай і рускай мовах. Дзякуючы Купалу было стаюча вырашана пытанне з фінансаваннем бібліятэкі. У чэрвені пры бібліятэцы адкрылася дзіцячая бібліятэка з кніжным фондам каля тысячы кніг на беларускай, рускай, польскай і яўрэйскай мовах.

15 сакавіка ў самай вялікай глядзельнай зале горада — кінатэатры «Эра» — адбылася заключная сустрэча паэта з гарадской інтэлігенцыяй. (Будынак знаходзіўся там, дзе цяпер пустэча ў баку Лідскіх харчканцэнтратаў, падчас вайны ў 1941 годзе ён быў знішчаны. Пазней тут быў збудаваны дом, які стаў Домам культуры, але таксама, у канцы 1980-ых гадоў быў знесены з-за яго слабой муроўкі). Гэта быў вялікі літаратурны вечар. З дакладам аб стане беларускай літаратуры выступіў крытык з Мінска Алесь Кучар. Свае вершы чыталі Янка Купала, Пятро Глебка, Зэлік Аксельрод, Валянцін Таўлай, Ніна Тарас,